

Zsoldos Ildikó

„A MI HÁBORÚNK IGAZSÁGOS...”

A szatmári Vécseyek és az első világháború

„A mi háborúnk igazságos, mi senki másét soha sem akartuk, sőt a túlságig engedékenyek voltunk, de ettől eltekintve, nem hiszem, hogy lehetséges legyen, hogy a romlott Francia és a korhadt Oroszország, s egy vad gyilkos nemzet [a szerb] kerülhessen oly nemzetek fölé, milyenek mi és a németek vagyunk”¹ – írta gróf Cebrian Istvánné született Vécsey Magdolna bárónő nagynénjének, Mária Valéria főhercegnő főudvarmesternőjének² 1914 nyarán, akinek gondolatvilágát ekkor elsősorban X. Pius pápa utódjának személye foglalkoztatta. Tanulmányunkban a Habsburg-házhoz sok szállal kapcsolódó, a történelmi Szatmár vármegye második legtekintélyesebb — de nem csak a lokális, hanem az országos politikában is szerepet játszó, ennek ellenére a történettudomány által meglehetősen elhanyagolt — családjának számító szatmári Vécseyek³ első világháborús szerepvállalását tesszük vizsgálat tárgyává. Elsőként báró Vécsey József (1829–1902) és Dessewffy Blanka grófnő (1842–1917) fiaira koncentrálna, majd a hölgytagok tevékenységére.

Primer forrásbázisunkat elsősorban a Kolozsvárott őrzött családi archívumban⁴ fellelhető korrespondencia, naplók és gazdasági iratok alkotják. Ezeknek a leveleknek egy részét *A szatmári Vécseyek a 19–20. században* című forráskiadványban publikáltam.⁵ Értékes forrás Vécsey Magdának a Pallas Kiadó

¹ Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (a továbbiakban: ANDJC) 452 Fondul familial Vécsey (a továbbiakban: 452) Nr. inv. 211 Corespondență 1895–1935. (a továbbiakban: Nr. inv. 211) H. é. n. [1914. nyár] Vécsey Magda Kornis Miklósnéhoz; A levelekből idézett részleteket a mai helyesírás szabályai szerint közöljük. Ezt alkalmazzuk a nagy és kisbetűk, a rövid és hosszú magánhangzók, illetve mássalhangzók használatában, a szavak egybe- és különírásában, valamint a személy- és településnevek megjelenítésében. Egyes meghonosodott idegen szavak írásmódját modernizáltuk. A korhűség kedvéért természetesen meghagytuk az archaizmusokat, megőriztük a levélírók stílusának a korra jellemző sajátosságait. Mivel a központosításra sok esetben nem figyeltek a levélírók, a könnyebb olvashatóság, értelmezhetőség és élvezhetőség kedvéért az indokolatlanul hosszú mondatokat vesszővel, ha nagyon szükségesnek éreztük, ponttal tagoltuk. A levelek magyarázatot igénylő részeire a lábjegyzetben, illetve szövegközi szögletes zárójelben [] adunk felvilágosítást. A tollhibákat kijavítottuk. A fejcímekben két nevet szerepeltetünk, a levélíróét és a címzettét. A nevek mellett nem tüntetjük fel a nemesi címeiket.

² Gróf Kornis Miklósné szül. Vécsey Mária bárónő (1842–1929), a titkos tanácsnoknéi ranggal felruházott csillagkeresztes és palotahölgy a gyermek főhercegnő nevelőnője volt.

³ A szatmári Vécseyek genealógiájához l. *Zsoldos Ildikó: A két Vécsey. Századok* 147. (2013) 747.

⁴ A Vécsey család sárközújlaki levéltárának történetéről l. *Zsoldos I.: A két i. m.* 748.

⁵ A szatmári Vécseyek a 19–20. században. A bev. tanulmányt írta és a kötetet szerk. Zsoldos Ildikó. Nyíregyháza 2011.

gondozásában 1921-ben megjelent adatgazdag, tárgyilagosságra törekvő memoárja, melyben a szerző egy oroszországi hadifogolytáborokat látogató vöröskeresztes hölgymisszió tagjaként szerzett impresszióit, tapasztalatait vetette papírra.⁶ Az opusz hitelesnek tekinthető, a történészek számára mind a mai napig használható. A munka tulajdonképpen beleilleszkedik az 1920-as, 1930-as években nagy népszerűségnek örvendő hadifogoly-irodalomba. A magyar hadifogoly tisztek visszaemlékezései közül Stessel Ernőében⁷ találunk említéseket Cebrian grófné látogatásáról. A hadifogolykérdés tanulmányozása szempontjából alapmű az 1930-ban megjelent Hadifogoly magyarok története című két kötetes feldolgozás, melyek fejezeteit elismert szakemberek állították össze.⁸ A második kötetet kizárólag az oroszországi hadifogságba került katonasorsok bemutatásának szentelték. Dicséretet érdemel az óriási mennyiségű levéltári anyag feldolgozása, nevezetesen a budapesti Hadtörténelmi Levéltár és a bécsi Hadilevéltár témával kapcsolatos iratai, a magyar, osztrák, német, dán, svéd, svájci vöröskeresztes kiküldöttek — köztük Cebrianné — beszámolóit, az USA vöröskeresztes szervezeteinek és az amerikai Keresztény Ifjak Világszövetségének jelentései. Természetesen a volt hadifoglyok memoárjai szintén beépítésre kerültek. A történész azonban hiányolja a lábjegyzetelést, a lelőhelyek pontos megjelölését. Kritikával kell illetnünk az opuszt a nem egységes szerkesztés tekintetében és a többszöri ismétlések előfordulása miatt. A második világháború utáni időszakból meg kell említenünk Józsa Antal Háború, hadifogság, forradalom című monográfiáját, melyre bár a marxista történelemfelfogás erősen rányomta bélyegét, alapos forráskutatáson alapuló, adatgazdag munka.⁹ Józsa mellőzte Cebrianné visszaemlékezését. Petrák Katalin szintén, aki az első világháború kirobbanásának centenáriumaéhoz közeledve publikálta Emberi sorsok a 20. században című kötetét¹⁰. Pedig Vécsey Magda memoárja az irodalmin túl történelmi értékkel is bír, hiszen ez a rendkívül művelt, széles látókörű

⁶ *Özv. gróf Cebrian Istvánné*: Gloria victis. Bp. 1921. – A memoárról a Katolikus Szemlében jelent meg könyvismertetés. Katolikus Szemle 35. (1921) 448.

⁷ Stessel Ernő 1914. szept. 12-én az első lemergi csatában esett hadifogságba a 12. honvéd gyalogezred őrnagyaként. A krasznojarszki táborba szállították, ahol három hónap kivételével 1922 tavaszáig raboskodott. (1918 májusában egy invalidus szállítmánnyal hazaindult, de útközben a csehek feltartóztatták és rövid tomszki tartózkodás után visszaszállították Krasznojarszkba.) Itteni életéről pontos és szisztematikus feljegyzéseket készített abban a tudatban, hogy hazatérve kimerítő jelentést kell írnia a fogságban töltött időszakról. Stessel részt vett a hadifogolytábor katonai szolgáltatásainak kiépítésében, a tiszti nyilvántartás megszervezésében. Beosztásából adódóan betekintést nyerhetett a parancsnokság aktáiba. Megmaradt jegyzeteit 1922-es hazaindulása előtt egy krasznojarszki polgárnál hagyta megőrzésre. Ezeket 1924-ben hiánytalanul megkapta. Segítségükkel készítette el tárgyilagosságnak tekinthető munkáját, mely a mai napig a leghitelesebb, rendkívül széles spektrumú leírása a krasznojarszki lágere jellemző viszonyoknak. *Stessel Ernő*: Hadifoglyok élete Szibériában. Krasznojarszki hadifogolytábor. Bp. 1925. VII–IX.

⁸ Hadifogoly magyarok története. I–II. Szerk. Baja Benedek – Dr. Lukinich Imre – Pilch Jenő – Zilahy Lajos. Bp. 1930.

⁹ *Józsa Antal*: Háború, hadifogság, forradalom. Magyar internacionalista hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalmakban. Bp. 1970.

¹⁰ *Petrák Katalin*: Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között. H. n. [Bp.] 2012.

arisztokrata nő érdekes és értékes adalékokkal járult hozzá a korabeli oroszországi viszonyokról szerzett ismeretek gyarapításához.

Vécsey bárók a haza szolgálatában

Az 1902-ben elhalálozott Vécsey József és Dessewffy Blanka három fiút nevelt fel. Az, hogy a szülők, elsősorban az erős akaratú apa a fiúk számára milyen karriert jelölt ki, rávilágít arra, hogy a dualizmusban végbemenő polgári átalakulás idején milyen emelkedési lehetőségek álltak az arisztokraták előtt. Vécsey József legidősebb fiát, Lászlót (1866–1924) katonai pályára vezényelte,¹¹ pedig a fiú egyáltalán nem érzett vonzódást a katonáskodás iránt. Apja halálát követően tizenhat éves szolgálat után századosként távozott a hadsereg kötelékéből. Középszerű tiszti pályafutásában releváns szerepet játszott az a tényező, hogy szolgálati ideje alatt nem zajlottak nagy háborúk.

A világháború kitörése azonban újra szolgálatba állította. A Honvédelmi Minisztérium¹² parancsára behívták mint „automobilitát”. A Magyar Királyi Önkéntes Gépkocsizó Testületet 1909-ben alapították abból a célból, hogy javítson a honvédség és a közös hadsereg gyenge gépkocsi-ellátottságán. Az első automobil — mely gyorsaság tekintetében még nem konkurált a lovasjárművekkel — 1895-ben jelent meg Budapest utcáin Hatsek Béla műszerésznek köszönhetően, majd Törley József pezsgőgyáros is hozatott be egy Benz-gyártmányú kocsit. Törley a magyar automobilizmus lelkes úttörőjeként nagyban hozzájárult a kezdeti fejlődéshez.¹³ Az 1900-ban alakult Királyi Magyar Automobil Club¹⁴ becslése szerint 1899-ben Magyarországon csupán ötven körül lehetett az automobilok száma. A szatmári Vécseyek az elsőt 1904-ben vásárolták. A későbbiekben tovább bővült a tulajdonukban lévő járművek száma. A családi korrespondencia szerint 1909-ben az egyikkel történt egy tragikus baleset. A Váczi utcán egy rohanó kisfiú nekiugrott és azonnal meghalt. Vécsey Magda a római Germanicumban tanuló öccsének így számolt be a sajnálatos esetről: „Mi nem ültünk benne, s mindjárt akadt sok tanú, ki bizonyította, hogy egész lassan ment, s a gépészt nem terheli hiba, ő úgy vigyázott. De azért a baj megvan, s a sok ezer rossz és sokszor igazán könnyelmű kezekre bízott gépek között minket ért az a borzasztó dolog, holott 10 évi kitűnő városi bizonyítvánnyal bíró emberünk van, s a legjobb lassú városi gépünk, ez a fátum!”¹⁵ Az

¹¹ Vécsey László katonai karrierének értékeléséhez l. *Zsoldos I.*: A két i. m. 763–766.

¹² Az Osztrák–Magyar Monarchia többszintű védereje három különböző minisztérium felügyelete alá tartozott. A császári (és) királyi hadsereg a Császári és Királyi Hadügyminisztériumhoz, a magyar királyi honvédség a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumhoz, a Landwehr pedig a Császári és Királyi Honvédelmi Minisztériumhoz.

¹³ Hatsek Béla kezdeti lendülete után viszonylag gyorsan megunt a sokszor csökönyös masinával és a közvélemény ellenszenvével való küzdelmet. – A Királyi Magyar Automobil Club jubiláris aranykönyve 1900–1930. Szerk. Lindner Ernő – Illés István. Bp. 1930. 11.

¹⁴ A megalakuláskor elnöke gróf Szapáry Pál, alelnöke Törley József. A Királyi Magyar Automobil Club tagjai egyrészt a Park Club arisztokratáiból (mint pl. a Vécseyek), másrészt a műszaki névumokra fogékony mérnökökből és katonatisztekéből, harmadrészt tehetős nagypolgárokból kerültek ki.

¹⁵ ANDJC 452 Nr. inv. 216 Aurel Vécsey Corespondentä 1866–1912. (a továbbiakban: Nr. inv. 216) Bp., 1909. febr. 13. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

1901-ben kibocsátott tizenhét pontból álló első autóforgalmi rendelet értelmében minden — a fővárosi főkapitányság által kibocsátott használati engedéllyel bíró — automobil évente „műszaki vizsgán” való részvételre volt kötelezve. A vezetői engedélyeket szintén a főkapitányság állította ki. Külterületi utakon 30 kilométeres sebességet engedélyezett a rendelet. A főváros belterületén a széles, gyenge forgalmú utcákon maximum 15 kilométeres sebességgel, a keskeny és nagy forgalmú utcákon 10 kilométeres sebességgel lehetett közlekedni. Azokon a helyeken, ahol a járókelők nem csak a járdát, hanem az úttestet is használhatták sétálásra, csupán az emberi lépésnek megfelelő gyorsaságot engedélyezett a szabályozás.¹⁶

A témánk szempontjából fontos katonai automobilizmus kezdetei is a századelőre estek. 1901-ben jelentek meg először automobilon a hadgyakorlatokon. 1909-ben a közös hadügyminiszter egy, a teherautomobilon beszerzését sürgető képviselői kérdést azzal az indokkal hárította el, hogy nem áll rendelkezésre elegendő hitel. Tájékoztatása szerint ebben az időben 25 automobil úti-mozdony, 10 teherautó, 5 könnyű teherkocsi és 3 műhelyautomobil vett részt a hadgyakorlatokon, továbbá azok a személyautomobilon, melyeknek egy részét a Magyar Királyi Önkéntes Gépkocsizó Testület tagjai bocsátottak rendelkezésre.¹⁷ A világháború kitörésekor a katonai hatóság a Vérmezőre rendelte az ország automobiljait, melyekből egy bizottság a tíz napos rekvirálás alkalmával 400 személy- és 144 teherautomobil hadi célra való rendelkezésre bocsátását tartotta szükségesnek.¹⁸

Vécsey László 1914 augusztusának első napjaiban kezdte meg az automobilista szolgálatot. Elsősorban bécsi megbízatásokat kapott, de helyi fuvarjai is akadtak. Veszélyes vállalkozásként értékelte ezeket az utazásokat a gyakori balesetek miatt, amelyek előidézésében jelentős szerepet játszott, hogy a kedélyeket a kémekre és a francia pénzt „motorokra heccelték”.¹⁹

Vécsey Lászlót szeptemberben a pétervárad (petrovaradini) főhadiszállásra vezényelték.²⁰ Magyarország szerbek által lakott területének túlnyomó többsége a katonai övezetbe tartozott. Itt a hadsereg-főparancsnokság katonai igazgatása érvényesült, míg más részein a magyar kormány „kivételes hatalma”.²¹ „Minden hatósági és katonai intézkedés és rendszabály itt most már

¹⁶ A Királyi Magyar i. m. 24–25.

¹⁷ Uo. 31.

¹⁸ A rekvirálás vidéken is végbement. A későbbiekben megismételték, sőt a gumiabroncsokra is kiterjesztették. A katonai hatóság az automobilgyárak termelését is lefoglalta. Az időleges benzinhiány erősen korlátozó hatást gyakorolt az automobilhasználatra és 1916-ban a tulajdonosaiknál hagyottak közül már csak azok közlekedhettek, amelyeket a kereskedelemügyi minisztérium katonai vagy közigazgatási okból engedéllyel látott el. Üzemanyagot és gumiabroncsot csak az engedéllyel rendelkező automobilon részére lehetett vásárolni.

¹⁹ A szatmári i. m. 136. Bp., 1914. aug. 13. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

²⁰ Az Automobiltestületet 1916 tavaszán feloszlatták, a tiszteket csapatszolgálatra osztották be. *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Bp. 2005. 104.

²¹ Komoly hatásköri vitákra került sor a szerb polgári lakosság elleni eljárások során a Tisza-kormány és a Dél-Magyarországon állomásozó közös hadseregbeli egységek parancsnokai között. Utóbbiak az osztrák kivételes törvény alapján jártak el, mely a katonai hatóságokat messzemenő jogokkal ruházta fel. A magyar kivételes törvény a kormányhatóság jogkörét kiterjesztette, de a katonai hatóságnak nem engedett át kormányzati jogkört. A belső ellenségként kezelt szerbek irányában

csak statáriális módon, Mannlicherrel [fegyverrel] intézhető el. Az itteni szerbek (:bennszülöttek:) mind ellenünk vannak. Pópáikból már több tucát a streck-en [a nyújtófán] van. Így hát belül pacifikálni, kívül harcolni kell”²² – írta szeptember 16-án. „Eltekintve a sokszor esztelen strapáktól, s az ezeket követő rengeteg unalomtól – megvolnánk valamennyire még”²³ – ecsetelte Miklós testvérének, akire provizórikusan ráruházta a családfőiséget.²⁴ 1914 szeptemberében fölmerült Vécsey László Przemyszlbe való áthelyezése, amelyre azonban nem került sor.²⁵

A második Potiorek-offenzíva²⁶ közepette így értékelte a déli front helyzetét: „Itt persze nem fenéig tejfel a világ: aránylag igen nagyok a veszteségeink.”²⁷ Október 29-i üzenetváltásában ez olvasható: „Itt a hadviselés a teljes stagnáció és a részleges sikerek között ingadozik. Ez — ad personam [személy szerint] — strapákat és unalmat eredményez. Másoknak persze még rosszabb dolguk van. Én nem panaszkodom, bár a gyomrom és egészségem valamennyire már sínyli ezt az életmódot.”²⁸

Novembertől Temesvárott teljesített szolgálatot. Leveleit egy éven keresztül innen datálta.²⁹ „Itt amint mondom majdnem „békeszerű” időket élünk. A csapatok a Duna vonalán állnak (:150 km:) és strázsálják. Történnék különben — ijesztés céljából — demonstrációk is, de ezek persze komolyabb cél nélkül”³⁰ – adott hírt magáról. 1915 márciusában lépéseket tett áthelyezése ügyében, ugyanis beosztásának állandó változtatása elégedetlenséggel töltötte el. „Frigyes főh[erce]g. Ófensége Hunyady Józsi útján érdeklődött sorsom iránt. Én ezt a kellemes hírt (:hogy ti. valamely más alkalmazást vagy beosztást kérhetek:) elég későn — pénteken múlt egy hete — kaptam. Rögtön írtam Huny.[ady] Józsinak ez ügyben és Andr.[ássy] Sándornak is — teljesen kongruens tartalmú leveleket”³¹ — írta öccsének, kérve közvetítését.

Leveleinek tematikáját elemezve megállapíthatjuk, hogy komolyan foglalkoztatták gazdaságának ügyei. Apjuk halála után Lászlóé lett a családi köz-

az erődemonstráció álláspontját képviselő Tisza István miniszterelnöknek a magyar kormányzati szuverenitás megóvásáért tett intézkedéseire és a súrlódások eklatáns példájaként emlegetett zombori esethez l. *Galántai József*: Magyarország az első világháborúban. Bp. 2001. 138–139.

²² A szatmári i. m. 138–139. Pétervárad, 1914. szept. 16. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

²³ Uo.

²⁴ László báró azonban hiába jelölte ki a kötöttségeket elviselni képtelen, felelőtlen öccse számára a szem előtt tartandó fő elvet, hogy „a legmesszebbmenő spórolás szükséges”, az öntörvényű Miklós nem állt rá a takarékoskodásra. A gumipótlás nehézségei ellenére továbbra is rendszeresen utazgatott automobilon.

²⁵ Az ide történő áthelyezés Vécsey báró számára hadifogságba esést eredményezhetett volna.

²⁶ Az osztrák-magyar balkáni haderő 1914-es, Szerbia elfoglalásáért folytatott, végeredményét tekintve sikertelen hadműveleteit emlegetjük így. Az első aug. 12–24 között zajlott, a második szept. 7-től dec. 2-ig. Előfordul, hogy a szakirodalom az utóbbit kettébontja: az okt. végén a Romanja Planina-i csatával és üldözéssel végződőre és a nov. 5-i Valjevó elleni támadással indulóra. *Pollmann Ferenc*: Potiorek-offenzívák. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán. Szerk. Ravasz István. Bp. 2000. 551.

²⁷ A szatmári i. m. 140. Petrovaradin, 1914. okt. 1. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

²⁸ Uo. 140. Petrovaradin, 1914. okt. 29. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

²⁹ Időnként szolgálati feladat teljesítése céljából Bécsbe távozott. Ilyenkor Budapesten megállva alkalma nyílt gazdasági ügyintézésekre is.

³⁰ A szatmári i. m. 141. Temesvár, 1914. nov. 15. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

³¹ Uo. 143. Temesvár, 1915. márc. 16. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

pontként funkcionáló sárközi uradalom és az ungszennai birtok. Miklós a Szabolcs megyei nyíraczádi, József Aurél pedig a szatmári csegöldi uradalmat örökölte. Vécsey László utasításokkal, tanácsokkal igyekezett segítségére lenni ideiglenesen családfőként működő, de továbbra is inkább a vadászatokat preferáló testvérének, akitől számos esetben nem tudta kicsikarni a kért tájékoztatásokat. Többször felhívta Miklós figyelmét a nélkülözhetetlen igavonó állatok megfelelő élelmezésére is: „A kocsilovak zabolását emeltesd, mert ezek pótolják most az automobiloikat. Elegendő zab nélkül nem állják ki a hosszú hajtásokat, ilyenek meg vendégjárás esetén mindig akadnak.”³² Vécsey László üzenetváltásai- ból azt is megtudjuk, hogyan játszották ki a szigorított levélcenzúrát. Ilyenkor sürgönyözni nem lehetett, az elküldeni óhajtott leveleket pedig négy-öt napig hevertették. Ezért a táborban megforduló, megbízhatónak vélt személyekre bízta irományaikat, akik azokat valamelyik nagyvárosban postára dobták.

1915 szeptemberében Bulgária hadba lépése a központi hatalmak oldalán Szerbia rég óhajtott megszállásához vezetett. Vécsey László már szeptember közepén nagyszabású csapatmozgósításról számolt be: „Itt különben most hemzseg a »hú szövetséges«. Persze csak a főparancsnokság tisztjei, a csapatokat temérdek vonat szállítja a helyszínére. A »capo« még mindig késik valahol.”³³ Novemberben már Belgrádból írt: „Nem egészen érdektelen város ez; a harcok nyomai csak részben láthatók. Az exponált periférián levő házak és erődítmények erősen szenvedtek. Bent alig van néhány treffer [lőfegyver okozta találat] és az utcai harcok nyoma: betört ablakok, puszkagolyóktól lyuggatott falak, kirabolt auslagok [kirakatok]. Fekvése nagyon festői, most az ember a kiáradt Dunát és Szávát látja. A tervezés is jó: rendes és széles derékszögű utcák. Némely részén sok luxusos villa és csomó elég rendes középület. Ma sem piszkosabb, mint az olasz városok normális időben. A lakosoknak csak a szegényebb része tér haza, intelligencia sehol. Villanyos világítás megy – ha nem is teljesen. Vasúti hídon dolgoznak. Az ország belsejében is már járnak a vonatok.”³⁴ Aurél öccsével megosztotta azt az impresszióját is, hogy kissé úgy érzi magát, mint néhai Marius Karthago romjain. Az óvárost sikertelenül összegyűjtött komplexumként értékelte. „Civil lakosság most már mutatkozik, inkább antipatikus. Újabban már sok katonaszökevény is látható. ...Legközelebb az országgyűlés miatt Pestre és haza is megyek, mire nagyon örülök. Itt igen nagy az unalom”³⁵ – fejezte be november 15-i mondandóját. A parlamenti ülészekok — melyeken a főrendiház tagjaként lehetett jelen — szabadságot jelentettek számára. Ilyenkor birtokszemléket tartott,³⁶ hitelügyleteit bonyolította, de alkalmanként egy-egy vadászat is belefért a programba.

1916 elején sikerült elérnie a rég áhított áthelyezést Teschenbe, ahol széles körű nyelvismeretét hasznosítva irodai aktafordítóként dolgozott.³⁷ „Én it-

³² Uo. 147. Temesvár, 1915. szept. 4. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

³³ Uo. 148. Temesvár, 1915. szept. 12. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

³⁴ Uo. 150. Belgrád, 1915. nov. 10. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

³⁵ Uo. 151. Belgrád, 1915. nov. 15. Vécsey László Vécsey József Aurélhoz

³⁶ Egyik levelében ezt így fogalmazta meg: „Sárközön fogom törvényhozói tevékenységem jó részét gyakorolni.” ANDJC 452 Nr. inv. 216 Teschen, 1916. máj. 24. Vécsey László Vécsey József Aurélhoz

³⁷ Katonai összecsapásokban sem eddig, sem ezt követően nem vett részt.

ten többnyire a pennámmal keresem meg a kenyeremet. Fordítok magyar hivatalos aktákat németre. A magyarsága a hivatalos világnak hajmeresztő, különösen a belügy, keresk. és honvédelmi minisztériumoké. Az egész tehát egy folytatólagos »deutsche Stylübung« [német stílusgyakorlat]; ezen a téren azt hiszem — iskolaéveimet is beleértve — nem működttem ennyit. Úgy látszik, azonban nincsenek elkényeztetve a magas fórumok; tegnapi nyilatkozatukból kitűnik, hogy ilyen transzlátort [fordítót] még nem pipáltak³⁸ – büszkélkedett munkájának elismeréséről. Teschenről így nyilatkozott: „A városka itt nagyon eleven; ez az óriási apparátus úgy eltűnik benne. A vidék dombos, elég szép, tele és tömve iparral.”³⁹ „Az ablakom alatt folyton mennek a kőszénvonatok Magyarország felé. Ugyancsak itt megy a Balkánvonal át Berlinből Konstantinápolyba. – A városi polgárság nagyon német és – református!! Fertelmesen beszélnek (:„böhm-eln” [csehül]:) németül. Színház, bolt, felírás csak német. Nevek vegyesek. A föld népe: lengyel-tót. Így lehet kvalifikálni leginkább őket, nem szimpatikusak. Ezekből kerül ki a sok szénbányász. ... Van rengeteg zsidóság is, és sok cseh. Ez utóbbiak bizony őszintén gyűlölnék minket magyarokat. Krakóból is azt hallottam, hogy az olyan sokra tartott lengyel patrióták csaknem demonstratív módon, – vagy „passzív rezisztenciával” mutogatják a foguk fehérjét.”⁴⁰

Vécsey báró Teschenben megismerkedett Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök feleségével. Őrnagyi előléptetésére meglehetősen hosszú várakozás után került sor 1916 decemberében. Ötven esztendősen lépett a főtisztek sorába.

Vécsey Miklós bátyjától eltérően nem járt katonai akadémiára.⁴¹ Nagy valószínűséggel édesapja őt szánta az apáról fiúra „hagyományozódó” politikusi pályára. 1883-ig a budapesti Piarista Gimnáziumban tanult, majd egy ideig a család uradalmi központjához közeli Szatmáron, ezt követően pedig Pozsonyban (anyai nagyanyjának, Desseffy Emil özvegyének lakhelyén) végezte középiskolai tanulmányait. Jogot először szintén Pozsonyban hallgatott, majd a fővárosban járt egyetemre, itt szerzett doktori oklevelet.⁴² Katonai szolgálati kötelezettségét önkéntesi rendszerben teljesítette.⁴³

³⁸ ANDJC 452 Nr. inv. 217 Aurel Vécsey Corespondentä 1896–1913. (a továbbiakban: Nr. inv. 217) Teschen, 1916. márc. 28. Vécsey László Vécsey József Aurélhoz

³⁹ Uo.

⁴⁰ A szatmári i. m. 152. Teschen, 1916. márc. 19. Vécsey László Vécsey Eszterhez

⁴¹ Az országgyűlési almanachok tanulmányaira vonatkozóan szisztematikusan helytelenül jelölik meg a Theresianumot. Az 1931–36-os almanachban végre megtörténik a korrekció, de az 1935–39-esben újra pontatlanul szerepelnek adatai.

⁴² Először Békés vármegyében tb. aljegyzőként, majd Szatmárban szolgabíróként tevékenykedett. Nem lett országgyűlési képviselő, bár az 1905-ös választások alkalmával felmerült jelölése. 1905-ben szerezte meg a főrendiház ülésein való részvételhez szükséges meghívólevelet. A Horthy-korszakban az 1926. évi XXII. törvénycikkkel felállított felsőház tagjaként vette ki részét a parlamenti munkából.

⁴³ Az 1868-as véderőtörvény az egyéves önkéntesi rendszert olyan fiatalok számára állította fel, akiket karrierükben akadályozott volna az általános hadkötelezettség bevezetésével együtt járó három éves katonai szolgálat. Az 1912-es véderőtörvény a tizenkét éves szolgálati kötelezettségből ténylegesen letöltendő időt háromról két évre redukálta (a lovasság, a lovas tüzérség, valamint a hadiflotta kivételével). A magy. kir. Honvédségnél csak 1882-ben került sor a kedvezményes lehetőség bevezetésére. Egyéves önkéntesi kiképzésre középiskolai végzettséggel (az érettségi nem volt kritérium) rendelkező férfiak jelentkezhetek, vagy akik általános műveltségüket egy polgári és katonai

Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi hadseregében a haderő 7/8-ad részét a közös hadsereg keretében szervezték meg, 1/8-a a honvédségben (a magyar korona országaiban) és a Landwehrben (az örökös tartományokban) tömörült. A közös hadsereg emberállományának csaknem a felét a magyar korona országaiból nyerte. A honvédség és a Landwehr, melyeknek ereje közel egyforma volt, a közös hadsereg mellett és attól elkülönítve szerveződött, és gyalogsági, lovassági és tüzérségi egységeket ölelt fel. Háborús időben ez a haderő kiegészült a honvédséghez kapcsolódó népfelkelő és a Landwehrhez kapcsolódó Landsturm-alakulatokkal, mert az Osztrák–Magyar Monarchiának kétfrontos háború esetére nem maradt kiképzett és békeidőben megszervezett tartalék-hadserege. Ezért rögtön behívták a még ki nem képzett 21 éveseket. Ugyancsak tartalékképzés céljából mozgósították a kiképzett, de a közös hadsereg, a honvédség és a Landwehr póttartalékos állományából már elbocsátott 33–42 éveseket, megkezdték újra a kiképzésüket, s belőlük népfelkelő és Landsturm-ezredek szerveztek.⁴⁴

A negyvenhat éves Vécsey Miklós 1915 augusztusában Pethő György, a sárközi uradalom kiemelt pozíciójú jószágigazgatójának tanácsára maga jelentkezett. „Így most az önkényt jelentkezők privilégiumaiban fog részesülni, ha csakugyan behívják, ami szept. hó folyamán lenne”⁴⁵ – világított rá Vécsey Magda a motivációs tényezőre. Miklós korosztályát 1916 elejétől kezdték behívni.

A Temesvárott tartózkodó László fontosnak tartotta, hogy a legmegfelelőbb ló álljon öccse rendelkezésére: „Ha ló kell berukkolásodhoz, a kis sárgát jobban ajánlom, mint Balgát. Ez utóbbi túl nagy neked, s egy hosszú, elég ungelenkig [nehézkés] masina. A proporció ló és lovas közt amannál praktikusabb, azonfelül a nyaknak formációja is. Nyeregszerszám van a kamarában, amennyiben ezt ki kell egészíteni, ajánlom Dulczot vagy Glaszt, de erre ráérsz Pesten is.”⁴⁶ Vécsey Miklós 1915 októberétől az Üllői úti honvéd kaszárnyában részesült kiképzésben és 1916 februárjától az I. honvéd huszárezred 5. lovas-hadosztályában őrmesterként szolgált.⁴⁷ 1917 szeptemberében hadnaggyá léptették elő. Testvérei aggódtak a túlzott kényelemhez szokott, felelőtlen, öntörvényű báróért, aki egyébként nem került a tűzvonalba. 1916 márciusában Bukovinában Czernowitznál volt az állásuk. Vécsey Miklós is sűrűn járt haza parlamenti szabadságra.

A legfiatalabb Vécsey báró, József Aurél (1883–1958) a szarajevói merényletről Segesvárról Gyulafehérvárra tartván egy pályaudvaron értesült, ahol a

személyekből álló bizottság előtt igazolták. 1889-ig a szolgálat csak saját költségen volt teljesíthető, a ruházati, élelmezési és elhelyezési költségek az önkéntest terheltek. A fegyverzet és a felszerelés használata külön díjtételt képezett. 1889-től viszont a jeles középiskolai eredménnyel végzők, az érettségizettek és a hatósági szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezők államköltségen szolgálhatták le az egy évet, sőt még zsoldot is kaphattak. A dualizmus véderőtörvényeihez l. *Balla Tibor: Véderőtörvények*. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán. Szerk. Ravasz István. Bp. 2000. 710.

⁴⁴ *Galántai J.*: Magyarország az i. m. 125–126.

⁴⁵ ANDJC 452 Nr. inv. 217 H. n. [Sárköz] 1915. aug. 29. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

⁴⁶ A szatmári i. m. 146. Temesvár, 1915. szept. 4. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

⁴⁷ Bevonulása előtt tollba mondta óhajait Vécsey Magdának. Ehhez l. A szatmári i. m. 188–189.

zene elhallgatása jelezte a tragédiát. Az 1910-ben Rómából felszentelt papként és doktorált teológiatanárként hazatérő Vécsey József Aurél, aki 1912 óta a gyulafehérvári papnevelde tanáraként oktatott, így számolt be édesanyjának Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia meggyilkolásának rá gyakorolt hatásáról: „Én alig tudtam egy pár napig felocsudni. Mindig híve voltam az ő házasságának, és most hogy felesége olyan hősiezen kitartott mellette és meghalt vele, csak még jobban tiszteltem ezt a szerencsétlen házaspárt és botránkozom a temetési ezer apró tűszúráson, melyet az udvari hivatalnokok jónak láttak még a haláluk után is velük elkövetni.”⁴⁸

A gyulafehérvári papneveldeben a világháború első évében még zavartalanul folyt a tanítás, 1915-ben már kevesebb hallgatóval. Vécsey József Aurél a harcok megindulását követően hamar szembesült a háború árnyoldalával. A papi szeminárium bizonyos helyiségeit a sebesültek rendelkezésére bocsátották. Aurél a kis ebédlőben tartotta előadásait. „Sebesültjeink magyarok és oláhok, de van felvidéki tót és osztrák is. Igen jó emberek, kiken igyekszünk segíteni, ha lehet”⁴⁹ – írta édesanyjának 1914 szeptemberében. Beszámolt arról is, hogy a betegek ételmezését egy zsidó személy⁵⁰ vállalta, de a báró szerint nem megfelelően teljesíti e feladatot. „Szóval panama. Mindenfelé tettünk feljelentést, amerre csak lehetett, de eddig még nem volt eredmény. Ilyen a mi politikai erkölcsünk”⁵¹ – állapította meg a véleményét nyíltan kimondani szerető, igen fejlett kritikai érzékkel bíró teológiatanár.

Románia 1916. augusztusi hadba lépése Erdélyt is hadszíntérré tette. A román hadsereg betörései elől menekült a lakosság. A veszélyeztetett területek kiürítése szervezetlenül folyt,⁵² ami késleltette a csapatfelvonulásokat, ugyanis

⁴⁸ ANDJC 452 Nr. inv. 217 Gyulafehérvár, 1914. júl. 5. Vécsey József Aurél Dessewffy Blankához – Az udvari hivatalnokok valójában Ferenc József akaratát teljesítették. Ferenc Ferdinánd morganatikus házassága miatt csak másodosztályú gyászszertartásban részesült. A császár megjelent a gyászmisén, de a ceremóniára egyetlen uralkodót sem hívtak meg és a katonaságot sem rendelték ki gyászfelvonulásra.

⁴⁹ ANDJC 452 Nr. inv. 217 Gyulafehérvár; 1914. szept. 24. Vécsey József Aurél Dessewffy Blankához

⁵⁰ A szatmári Vécseyek zsidósághoz való viszonyát görcső alá véve megállapítható, hogy neveltetésükből adódóan mindannyian rendelkeztek arisztokrata öntudattal, amivel náluk együtt járt a zsidók lenézése, a velük szemben tanúsított lekezelő magatartás. Ez jól nyomon követhető dualizmus kori korrespondenciájukban. A két világháború között a történelmi magyar arisztokrácia jelentős mértékű társadalmi státuszvesztésével összefüggésbe hozható antiszemitizmus több családtagot jellemezni fog majd. Vécsey Miklósnál az 1930-as években egy igen erőteljes zsidóellenesség mutatható ki. Ez igaz József Aurélna is, ám ő a zsidótörvények meghozatala után változtatott álláspontján és próbálta védeni a zsidó származásúnak nyilvánított embereket. A kassai zsidó deportálások idején báró Vécsey József Aurél kanonok tagságot vállalt abban a tekintélyes egyházi személyekből álló ökümenikus küldöttségben, mely a rendőrtábornoknál tiltakozását fejezte ki a gettóba zártakkal alkalmazott bánásmód ellen. Szabó Lajos református lelkész, a küldöttség egyik tagja memoárjában így idézte fel Aurél szavait: „ez ... nem méltó keresztyén országban. Ezt én nem azért mondom, mert a zsidókat szeretem. Én sajnos, keresztyén létemre nem szerettem őket soha. Tudja, mint fajt nem szerettem és nem szeretem őket. De én most már filozemita lettem, mióta Kassán gettó van. Mert az állattal nem szabad úgy bánni, mint ahogy maguk bánnak emberekkel”. Szabó szerint mindenki biztos volt benne, hogy még aznap újabb vértanú lesz a Vécsey családban. Nem lett újabb vértanú, de a protestálás sem járt sikerrel. *Szabó Lajos*: Utolsó szalmaszál. Bp. 2000. 134–135.

⁵¹ Uo.

⁵² Jakus János ezért Erdély kormánybiztosát teszi felelőssé, aki intézkedéseit nem egyeztetette az osztrák-magyar 1. hadsereg parancsnokával, Staussenburg tábornokkal. *Jakus János*: Román be-

az út- és vasútvonalak áteresztőképessége nem tette lehetővé az ellenkező irányú mozgások egyidejű kivitelezését. A román csapatokat csak német segítséggel, Mackensen tábornagy irányításával sikerült kiszorítani Erdélyből 1916 őszén. Az év végi „visszatelepítésében” József Aurél is tevékeny szerepet vállalt. A családi archívumban őrzött levelek szerint egykori tanítványai közül többen tábori plébánosként a frontra vonultak és a kemény megpróbáltatások közepette igyekeztek a katonákat kitartásra ösztönözni.

A szatmári Vécseyek a patriotizmusnak azzal a válfajával azonosultak, amely összeegyeztethető a Habsburg-dinasztia iránti lojalitással. A legidősebb nővér, Vécsey Eszter — aki nagyon szíven viselte öccse karrierének építését — 1916 novemberében az uralkodóváltáskor leveleiben is állandóan szorgalmazta Aurél számára a bécsi látogatásokat. Az új király környezetében kezdetben udvari káplánként látta volna szívesen nagy képzettségű, széles körű nyelvtudás birtokában lévő öccsét. 1916. december 3-i, Vécsey Miklóshoz intézett üzenetváltásában ez olvasható: „Ha találkozna Klebersberg államtitkárral, jó lenne figyelmét a mi Aurélunkra felhívni ... Ott, ahol most van igazán el van temetve; és a társaság is, melyben mozog, nem szolgál arra, hogy felemelje őtet... A mi Aurélunknak nagyon kívánnám, hogy Bécsben is megforduljon. Ott sok minden van, ami az ő további képzésére szükséges, vagy legalábbis nagyon hasznos volna.”⁵³ A határozott elképzelésekkel rendelkező, a családtagjai fölött hatalmat gyakorolni szándékozó Vécsey Eszter tanácsaira igényt nem tartó József Aurélnak azonban ilyen fajta ambíciói valószínűleg nem lehettek, hiszen még IV. Károly koronázásán sem jelent meg. Ugyanakkor a megmaradt családi levelek azt sejtetik, hogy Gyulafehérvárott sem érezte jól magát, nem találta meg a számításait.⁵⁴ Már 1917 folyamán intenzíven szervezte Budapestre települését, ahol igen aktív tudományos-publikációs tevékenységbe kezdett már a világháború utolsó évében.

Vécsey baronesse-ek a világháborúban

A világháború alatt a legidősebb lánytestvér, a férjhez nem ment Vécsey Eszter teljes mértékben édesanyja ápolásának szentelte magát, ugyanis Dessewffy Emil lányának egészsége erősen hanyatlásnak indult. Tartózkodási helyükül főként a sárközi kastély szolgált. Mivel a hadműveletek megindulásának kezdetén az orosz mozgósításra a prognózisokhoz képest hamarabb és nagyobb haderővel került sor, galíciai győzelmeiket magyarországi behatolás is követte. Az uzsoki betörés után biztonsági intézkedésként Blanka grófnő és

törés. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán. Szerk. Ravasz István. Bp. 2000. 591.

⁵³ A szatmári i. m. 295. Sárköz, 1916. dec. 3. Vécsey Eszter Vécsey Miklóshoz

⁵⁴ A családtagjai felé nagyfokú törődéssel közeledő Vécsey Magda szerint a gyulafehérvári közegeben Aurél egyénisége nem fejlődhetett. Egy harang alá helyezett spárgatőhöz hasonlította öccsét, mely csak egy irányban engedi nőni és napfényre jutni: az erős és éles kritika szellemében. Magda próbálta megalkuvásokra nem hajlandó, a saját meggyőződése szerinti igazságot úzó testvérét érvényesülése érdekében rávenni, hogy tartózkodjon a kritikus megnyilvánulásoktól. ANDJC 452 Nr. inv. 216 H. n. [Szalatna] 1917. jún. 7. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

Eszter Mezőberénybe utaztak.⁵⁵ Eszter bejárogatott az itteni kórházba, ahol gyógyítottak sebesülteket. És bár — hűgaitól eltérően — túl nagy aktivitást a sebesültápolás terén nem fejtett ki, a későbbiekben a Sárközhöz közeli Szatmárnémetiben létrehozott barakk-kórháztelepen is tett látogatásokat.

Az arisztokrata családokban a dualizmus idején bevett szokásként működött, hogy tavasztól őszig a vidéki élet szépségeit élvezték, a tél beköszöntével pedig városban, a Vécseyek leginkább Budapesten időztek. A háború első évében Dessewffy grófnő egészségi állapota ellenére még tartotta magát az eddigi gyakorlathoz. 1915 májusában Sárközre történő utazása azonban nagyon megviselte a kényelemhez szokott mágnásasszonyt. „A vasútközlekedés igen rossz, vagyis polgári személyek számára majdnem lehetetlen, csak 3-ad osztályú kocsik járnak, azok is nagy késés mellett és a nagy tömeg minden kocsiba behatol. Én már nagyon szeretnék Sárközre utazni. De biztatnak, hogy pár nap múlva már rendes vasúti közlekedés lesz”⁵⁶ – írta optimistán még az utazás előtt. Reménye nem vált valóra. „A vasúton való utazás fáradságos volt, főleg mivel a kocsikban össze volt az ember zsúfolva és nem volt semmi nyugalom.”⁵⁷ „...sok fogoly sebesült is utazott és az ember csak lassan tud utazni, 3 óra helyett 12 óráig”⁵⁸ – tájékoztatta fiait a körülményekről. Debrecenben megszálltak, ahonnan másnap reggel hat órakor indulva este hatra értek Szatmárnémetibe.

A hadiállapot beállta nagy hatást gyakorolt az emberek életkörülményeire. Rosszul járt a posta, alig lehetett sürgönyözni, nem működött a vidéki telefonforgalom, átalakult a vonatközlekedés, megerősítették a csendőrséget. A postai forgalom bonyolítása hektikus volt a különböző időszakokban, de a vasúti közlekedésre Eszter már 1915 nyarán is panaszkodott, és kérte Vécsey Miklós közbenjárását a kereskedelemügyi miniszternél, hogy indítsanak Budapest felé naponta legalább egy személyvonatot. A táborig posták számára hétfőn, kedden és szerdán vettek fel csomagokat, de 1916 áprilisában például élelmiszert tilos volt küldeni. Leveleket és levelezőlapokat naponta lehetett feladni, de bizonytalan célba éréssel.

A másodszülött Vécsey baronesse-t, a Ferenc József osztrák császár és magyar király 1868-ban született lányát, Mária Valéria főhercegnőt több mint egy évtizedig udvarhölgyként szolgáló Máriát (1864–1928) a világháború kitörése a budapesti Sacré-Coeur (Szent Szív Társaság) zárdában érte.⁵⁹ Családjának uralkodóhűségével és politikai nézeteivel, az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikai kurzusával azonosulva ő is szükséges és elkerülhetetlen rosszként fogta fel ezt a háborút, „amelynek előkészületeiben Ludwig bácsi⁶⁰ is évtizedeken

⁵⁵ Mezőberényben Fejérváry Celestine kúriájában tartózkodtak. Ez az ingatlan eredetileg Dessewffy Blanka örökségét képezte. 1896-ban adta el az Amerikából hazaérkező rokonnak, aki Vécsey Magdára hagyja majd.

⁵⁶ ANDJC 452 Nr. inv. 166/I. Blanka Vécsey Corespondentä 1897–1918 (a továbbiakban: Nr. inv. 166/I.) Bp., 1915. máj. 17. Dessewffy Blanka Vécsey József Aurélhoz

⁵⁷ ANDJC 452 Nr. inv. 166/I. Sárköz, 1915. jún. 13. Dessewffy Blanka Vécsey József Aurélhoz

⁵⁸ ANDJC 452 Nr. inv. 166/I. Sárköz, 1915. jún. 14. Dessewffy Blanka Vécsey Lászlóhoz

⁵⁹ A mélyen vallásos, melankóliára hajlamos Vécsey Mária 1904-ben lett apáca.

⁶⁰ Ludwig zu Windischgraetz (1830–1904) az 1848–49-es szabadságharc idején Magyarország ellen vonuló Alfred zu Windischgraetz fia, Dessewffy Blanka testvérének, Dessewffy Valériának

át közreműködött.”⁶¹ „Borzasztó ellenség ez az orosz kolosszus, ha reánk bocsátja milliónyi katonáit. És miatta oly ádáz, mérges az a kis Szerbia. Mégis rettetes, hogy a pópák milyen szerepet játszottak s játszanak Szerbiában, de még inkább a rutének között, kik katolikusok”⁶² – írta Mária baronesse a galíciai osztrák-magyar kudarcokat követően, a második szerbiai offenzíva előtti napokban azt kívánva, hogy a hadszíntér maradjon Galíciában. „Valódi Isten áldása most a német szövetség és a mi embereink lelkesedése”⁶³ – olvasható néhány sorral lejjebb. A Sacré-Coeur apácáinak hírforrásul a zárdafőnöknő tájékoztatói szolgáltak, melyek ha nem is napi rendszerességgel, de viszonylag sűrűn informálták őket a fontosabb történésekről. Emellett természetesen sajtótermékeket is olvastak.

A zárdában az 1914/15-ös tanév zavartalanul kezdődött, sőt ekkor indult el a hercegprímás által támogatott gimnázium is. A gimnazistáknak Vécsey Mária francia és angol nyelvet oktatott. A Szent Szív Társaság nevelőintézete a világháború alatt egyfajta védőburokként szolgált apácák és növendékek számára egyaránt. Mindezek ellenére Vécsey Mária sem került el teljesen a háború borzalmaival való szembesülést. Bár az általa látottak csak cseppek voltak a tengerben. Diákjaik az 1915-ös év végén a karácsonyi szünetre utazás előtt megajándékozták a „lábatlan kórház” betegeit és a szomszédos gimnáziumban helyet kapó sebesülteket. „A lábatlanok pedig eljöttek vagy 40-en és gyönyörködtek karácsonyi színjátékunkban. Csodálatos mily megadással túrnek, zúgólódás nélkül adják vissza amit az Úr Istentől nyertek s néznek elébe egy fájdalommal, nélkülözésekkel teljes életnek”⁶⁴ – informálta édesanyját a rokkantaknak szervezett karitatív rendezvényről. „Legújabbán 40 vak fiatal katona volt nálunk, hogy a gyermekek hangversenyét és uzonnáját élvezze; szívszaggató látvány volt”⁶⁵ – nyilatkozott egy másik megrázó élményről. A Szent Szív zárda nővérei a román betörés elől menekülő erdélyieknek is segítséget nyújtottak. „Augusztá F[ő]h[erce]g.né⁶⁶ fáradozik a számos erdélyi menekült elszállásolásáról; nálunk már egy csapat ferencrendi német apáca töltött 36 órát... Tegnap éjjel pedig 3 asszony érkezett Segesvárról 8 gyermekkel. Mondják, hogy az elutazás a legnagyobb sietséggel lett elrendelve. Ők is holnap elutaznak Rusztra (Moson m.[egye]) s lesz alkalmasint más lakója a rég nem használt infekciós is-

(1843–1912) a férje, aki tagja volt annak a katonai körnek, amely tudatosan készült az 1878 óta szuverén államként létező Szerbiával történő összecsapásra.

⁶¹ ANDJC 452 Nr. inv. 191/II. Corespondentá 1860–1944. (a továbbiakban: Nr. inv. 191/II.) Bp., 1914. szept. 14. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

⁶⁴ ANDJC 452 Nr. inv.191/II. Bp., 1915. dec. 23. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁶⁵ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Maria Vécsey Corespondentá trimisá 1880–1917. (a továbbiakban: Nr. inv. 178) Bp., 1916. máj. 28. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁶⁶ Augusztá főhercegné (1875–1964) Wittelsbach Lipót bajor herceg és Habsburg Gizella főhercegnő leánya, József Ágost osztrák főherceg és magyar királyi herceg felesége. Aktív társasági és közéleti szerepet játszott. Nevéhez fűződik az Augusztá-alap létrehozása, mely a legnépszerűbb és legeredményesebb hadijótékonyági intézmény volt az első világháború alatt Magyarországon. Erről bővebben l. *Kreutzer Andrea – Szoleczky Emese: Augusztá-alap*. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán. Szerk. Ravasz István. Bp. 2000. 47–48.

potályunknak”⁶⁷ – számolt be édesanyjának egy 1916. szeptemberi levélben. Hamarosan újabb erdélyi családok érkeztek hozzájuk, „kik a régen üres ragályos betegek pavilonját foglalják el a kertben, hol 10 ágy van 5–6 szobában. Mily csekély az, amit tehetünk annyi nyomor és baj enyhítésére”⁶⁸ – sóhajtozott Vécsey Mária, aki számára az erdélyi menekülésnek volt egyetlen pozitív hozadéka is, mégpedig József Aurél öccsének a fővárosba érkezése. „Már a korai misén is szíves volt 1–2-szer helyettesíteni házi papunkat, aki fél év óta egyszermind tábori lelkész és emiatt néha kórházakban stb. el van foglalva. Aurélunk hála Istennek igen jól néz ki és a menekült erdélyi papságról gondoskodni oly feladat, mely jót tesz neki magának”⁶⁹ – olvashatjuk az október 2-i üzenetváltásban.

A hatalmi tömbök kezdetben mindenki által villámháborúként elképzelt összecsapásának egyre hosszabbra nyúlása következtében a családi korrespondenciában 1916 folyamán már fölfedezhető a békevágy. Vécsey Mária leveleiben már-már összeesküvés elméletek kristályosodnak ki. A háborús szenvedések, veszteségek egyik okául azt jelöli meg, hogy az ország lakosságának jelentős része nem gyakorolja vallását, tehát mintegy isteni megpróbáltatásként, isteni büntetésként fogja fel a világéget.⁷⁰ „Az entente sugalmazója pedig nem lehet más, mint az internacionalista szabadkőművesség, amely az utolsó európai katolikus nagyhatalom megsemmisítését tűzte célul”⁷¹ – találta meg a Monarchia elpusztítására törekvő bűnbakot. Vécsey Mária nézeteinek alakulására jelentős hatást gyakorolhatott a Magyar Kultúra című katolikus folyóirat, melyben József Aurél is publikált. A lap *Ki okozza a háborút?* című cikksorozata, mely „a zsidó sajtó szövetség angol nagymoguljai hatalmát, tendenciáit ismerteti”, az alábbi következtetésekkel szolgált számára: „sajnálatos mennyire fogva tartja az úgynevezett »nagyhatalmakat« és felkorbácsolják a nemzetek gyűlölködését. Ők akasztják meg a kibékülést”⁷² – érvelt 1917 januárjában, miután az antant elutasította a központi hatalmak béketárgyalási jegyzékét.⁷³ Mintha a világháború harmadik évére már feledésbe merült volna, melyik hatalmi tömb viselkedett agresszorként 1914 nyarán.

Az uralkodóváltáskor Vécsey Mária mély részvétet érzett az udvarhölgyi múltjában hozzá közelálló császári főszárnysegéd, Eduard Paar gróf iránt, akit

⁶⁷ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Bp., 1916. szept. 3. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁶⁸ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Bp., 1916. okt. 2. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁶⁹Uo.

⁷⁰ Ez az isteni büntetés motívum a szintén katolikus szellemben nevelkedett, mélyen vallásos Vécsey Magdánál is kimutatható. „Talán minden egyes ember érzi, hogy nem voltunk elég jók, s azért engedte Isten összecsapni fejünk felett a megpróbáltatás hullámain. De bízom benne, hogy ismét le fogja rólunk engedni.” ANDJC 452 Nr. inv. 211 H. é. n. [1914. nyár] Vécsey Magda Kornis Miklósnéhoz

⁷¹ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Bp., 1916. szept. 3. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁷² ANDJC 452 Nr. inv. 178 Bp., 1917. jan. 17. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁷³ A központi hatalmak Bukarest elfoglalását követően 1916. dec. 12-én közös jegyzékben tettek javaslatot béketárgyalásokra, amely konkrét feltételeket nem tartalmazott, de kilátásba helyezte azok megfogalmazását a tárgyalásokra. A jegyzék közzétételének propaganda- és egyéb céljairól, valamint az antant álláspontjáról l. többek között *Galántai J.*: Magyarország az i. m. 248–250.; *Ormos Mária – Majoros István*: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945. Bp. 2003. 238–239.

Ferenc József temetése után gutaütés ért. „Ki fogja gondját viselni? Ő is 80 éves, eddig élete minden perce minden erejét lekötő munkának volt szentelve, a 2 ország minden ügyét-baját, emberét ismerte – egyszerre kívül áll mindenben, semmi dolga. – Ő is egyike azoknak, kiket ismerőseim köréből legnagyobbra becsülnök”⁷⁴ – írta aggodalmasan.

A két legfiatalabb Vécsey baronesse Nagymihályon tartózkodott a keleti hadszíntérre történő csapatmozgósításokkor.⁷⁵ A fiatalon megözvegyült Vécsey Magda⁷⁶ így vélekedett a háborúról: „A küzdelem úgy látszik az emberiségnek szükséges. Ha béke van, ezerféle belső baj támad, az elégedetlenség, szocializmus, politikai harcok és mindenféle rossz, s azért talán néha szükséges, hogy ilyen idők legyenek.”⁷⁷ A Magyarországon is igen aktív háborús propaganda sikerességére mutatnak rá következő sorai: „Mikor idefele utaztam sok szegény földművessel egy kupéban, kik mentek ezredeikhez, mindegyik azt mondta, hogy már ennek így kellett lenni, s talán minden férfi így érzett, hogy már szükséges volt ez a háború.”⁷⁸

A Sztárayak uradalmi központjaként funkcionáló Nagymihályon már érzékelhető volt a hadműveletek megindulásának előszele. „Nem képzeled milyen tömegek utaznak itt át, most már napirenden van hogy vendégeljük őket, holnapra már készítünk sört, kávét, csokoládét, cukrokat és cigarettát. Virágok maguktól értetődnek. A tisztek nagyon állítják, hogy jó sanszaik vannak”⁷⁹ – adott képet a helyzetről Cebrianné az osztrák–magyar 1. és 4. hadsereg Lublin – Chelm irányába megindított támadása előtti napon. Augusztus 28-án írt a hadifoglyokkal való első találkozásáról: „Jönnek a kozákok, kiket elfogtunk, egész vonatok vannak velök tele. Járunk ki a vasútra őket megnézni. Egészen jól és célszerűen vannak öltözve ők is, különben inkább puha és inoffenzív szlávok benyomását teszik, mint valami félelmetes katonaságét. A közönség igen tisztességesen viselkedik velök szemben, még néha kapnak is cigarettát és gyümölcsöt, vizet persze mindég. Az újságok is sok jó hírt hoznak, a kraszniki győzelem már nagy volt, s roppant jó dolog, hogy fel tudtunk úgy vonulni a galíciai határ felett, ahogy tervezve volt. Ez már magában véve nagy siker. Félttem, hogy sikerülni fog az oroszoknak betörni az északi határon.”⁸⁰ Am mivel Oroszország a vártnál gyorsabban és nagyobb haderőt mozgósított, a Monarchia csapatai szeptember folyamán súlyos vereségeket szenvedtek. Nagymihályba is nagy számban özönlöttek a sebesültek a vasúti kocsikon. Vécsey Magda és Paulina — Csillagkereszt-rendjükkel⁸¹ együtt járó kötelességüknek is eleget téve —

⁷⁴ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Bp., 1917. jan. 17. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

⁷⁵ Vécsey Paulina 1898-ban ment férjhez gróf Sztáray Sándor nagymihályi földbirtokoshoz.

⁷⁶ 1895-ben kötött házasságot a nála öt évvel idősebb, spanyol eredetű családból származó Cebrian István gróffal, akinek nagyapja 1827-ben szerzett indigenátust. Cebrian gróf hosszan tartó, súlyos betegség következtében 1901. február 19-én a franciaországi Cannes-ban elhunyt. A rövid házasság alatt nem született gyermekük.

⁷⁷ ANDJC 452 Nr. inv. 211 H. é. n. [1914. nyár] Vécsey Magda Kornis Miklósnéhoz

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ ANDJC 452 Nr. inv. 217 H. n. [Nagymihály], 1914. aug. 17. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

⁸⁰ A szatmári i. m. 389–390. Nagymihály, 1914. aug. 28. Vécsey Magda Vécsey Miklóshoz

⁸¹ Édesanyjuk, Dessewffy Blanka grófnő is csillagkeresztes hölgy volt. A Csillagkereszt-rendet a Habsburgok csak szűk körben, férjezett arisztokrata nőknek adományozták elsősorban jótékonyági

ellátásukban tevékeny részt vállalt. Az ispotály megtelte után az óvodát is kórházként használták. A Sztáray-kastélyban egy beszállásolt dragonyosezred generalitása kapott helyet. A településen óriási tolongás alakult ki, minden házra öt-hat katona ellátása hárult. A tisztek is turnusokban jártak ebédelni. A közkatonáknak lakásként hetekig vasúti vagonok jutottak. Egy kocsiban 24 fő aludt. Egy deszka középre szegezésével létesítettek egy emeletet, így alul is és felül szintén 12–12 ember hajthatta álomra a fejét. A hadseregben kezdtek mutatkozni a betegségek. „Kolera-féle is van itt. Sikerült egy pár derék embert talpra állítani. Ha rendes ápolás van, ez nem halálos még. De ápolás híján sok hal meg”⁸² – tájékoztatta testvérét Cebrianné.

Vécsey Magda novembertől december végéig az ungvári járványkórházban munkálkodott. Innen írt leveleiben erősen aggódott egy újabb orosz betörés lehetősége miatt. Homonna ellenséges csapatok általi megközelítésének hírére pánikállapot lett úrrá: „mindenki szökött, menekült, csomagolt, kivált a zsidók. Az állomás olyan volt, mint egy tábor. Éjjel lehetett hallani az ágyúzást és mindenki nagyon félt. Vasárnap konzignálva volt az egész telep, senkinek se volt szabad a városba bemenni. Este jött a hír, hogy lesz egy fűtött kórház-vonat és másnap reggel pakoljunk fel mindenkit, aki járni nem tud, a többi pedig délután fog menni. Olyan szomorú volt a nehezen felápolott betegeket kihordágyaztatni a telepről, s azt gondolni, hogy mindezt a nehezen összehozott dolgot itt kell hagyni most, mikor már takaros és rendes minden. Fel voltunk szerelve mindennel, ami kellett: élelmiszer, ápolónék is, minden. Egypár olyan kedves fiú volt köztök. Ezek a szegény kis önkéntesek mind tönkremennek a lövészárokbán.”⁸³ A megerősített német és osztrák-magyar seregnek 1914 novemberében sikerült a Krakkó és Berlin felé előrenyomuló orosz csapatok útját állnia. Az ungvári barakktelepet a kolerajárvány megszűntével ki kellett üríteni és átadni a katonaságnak, ugyanis e területen huszonöt új, nagyobb épület felhúzásával egy nagy tábort alakítottak ki. „Sok dolog volt, s szomorúan búcsúztam el az egészsőtől, mert most kezdett rend lenni, s az eleinte kínosan primitív állapotokat lehetőleg sikerült javítani, s egész jól találtam magamat”⁸⁴ – írta a sebesültek hálájából erőt merítő, a központi hatalmak győzelmében ekkor még erősen bízó Cebrianné.

1915 januárjának első napjaiban érkezett meg a sátoraljaújhelyi katonai barakktelepre, amely ekkor még nem volt teljesen készen, így csak kevés beteggel működött. A zempléni megyeszékhelyről testvéréhez írt levelében a posta és a munkácsi barakktelep németek általi átvételéről számolt be. A hirtelen angol nyelvére váltott írásban megosztotta öccsével azt a minden bizonnyal osztrák-magyar katonatiszektől származó információt, hogy a németek koszosak, rendetlenek, és kicsit sem viselik jobban a megpróbáltatásokat, mint az osztrák-magyarok.⁸⁵

téren végzett tevékenység elismeréseként, amelybe beletartozott a szenvedőkkel, betegekkel való foglalkozás is.

⁸² A szatmári i. m. 391. Nagymihály, 1914. okt. 5. Vécsey Magda Vécsey Miklóshoz

⁸³ Uo. 391–392. Ungvár – Járványkórház-telep, 1914. nov. 29. Vécsey Magda Vécsey Pauliához

⁸⁴ Uo. 393. Ungvár – Járványkórház-telep, 1914. dec. 14. Vécsey Magda Vécsey Miklóshoz

⁸⁵ Uo. 393–394. Sátoraljaújhely – katonai barakktelep, 1915. febr. 16. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

1915 novemberében néhány hetes ungvári barakktelepen végzett gyógyító munkáját követően huzamosabb tartózkodásra hazautazott édesanyjához Sárközre. Törődni akart vele, mert érezte, nem sokáig teheti már.⁸⁶ Ám 1916 tavaszán úgy tűnt, Blanka grófnő állapotában javulás állt be. Vécsey Magda április 5-én sürgőnyt kapott a Magyar Vörös-Kereszt Egylettől, a Vörös-Kereszt Nemzetközi Bizottságának⁸⁷ magyarországi szervezetétől, melyben felkérték, csatlakozzon ahhoz a hölgymisszióhoz, amelynek feladata oroszországi hadifogolytáborok meglátogatása.

Az Osztrák–Magyar Monarchia magyar államfelében az 1878-as bosznia-hercegovinai okkupáció után jelentkezett igény a Vörös-Kereszt megalakítására. A kezdeményezést a miniszterelnök felesége, Tisza Kálmánné gróf Degenfeld-Schomburg Ilona és Ivánka Imre országgyűlési képviselő, az északkeleti vasutak vezérigazgatója vállalta fel. Az okkupációban résztvevők és hátramaradt családtagjaik számára adománygyűjtés céljából egy rögtönzött egyesület alakult Központi Segélyező Nőegylet néven, melyet Erzsébet királyné karolt fel. Az egyesület szabályszerű megalakítása⁸⁸ közben az 1879-es szegedi árvíz által sújtottak részére sikeres gyűjtőakció szervezésére került sor. A további szervezkedés során azonban a társadalmi érdektelenség miatt a királyné felhívást bocsátott ki, melyben fiókegyletek alakítására buzdított. S hogy lendületet adjon az ügynek, az 1880. május 10-i első nagy közgyűlésen maga elnökölt. Ferenc József 1880 decemberében gróf Károlyi Gyulát bízta meg a Vörös-Kereszt Egylet magyarországi megalakításával. A Magyar Országos Segélyező Nőegylet alapszabályainak többségét meghagyva prioritásként két célt jelöltek meg: egyrészt előkészülni a háborús tevékenységre, másrészt a békeidőben történő jóté-

⁸⁶ Dessewffy Blanka grófnő, akihez gyermekeit nagyon szoros emocionális viszony fűzött, 1917. jan. 23-án hunyt el.

⁸⁷ A Vörös-Kereszt Nemzetközi Bizottság megalakításának gondolata egy genfi üzletember, az 1859-ben a solferinói harctér szemtanújaként negatív élményeket szerzett Henry Dunant a nevéhez kapcsolható. Már a krími háborúban is problémát jelentett a nem megfelelő sebesültápolásból adódó magas halálzási arány. A Dunant-i gondolatot Gustave Moynier, a genfi közhasznú társulat elnöke is felkarolta. A javaslatok tanulmányozására Dunant elnökletével öttagú bizottság alakult. Propagandamunkájuk eredményeként 1863. okt. 23-ára Genfben Moynier szervezete egy magánjellegű nemzetközi konferenciát hívott össze. A hét napos tanácskozáson határozat született arról, hogy minden országban föl kell állítani egy — eredetileg háborús intézménynek tervezett — bizottságot, mely a béke idején szervezi az önkéntes egészségügyi szolgálatot és a betegápolást. Az öttagú bizottság a konferencia zárását követő napon, 1863. okt. 30-án különválva a közhasznú társulattól felvette a Vörös-Kereszt Nemzetközi Bizottsága nevet. 1864. aug. 8-ra a svájci szövetségi kormány Genfben 25 államot hívott diplomáciai konferenciára, hogy hivatalossá tegye Dunant-ék kezdeményezését. Ekkor született meg az első Genfi Egyezmény. A Habsburg Birodalom nem képviseltette magát a konferencián, de az 1866. júl. 3-i königgrätzi csata tanulságai után, júl. 21-én csatlakozott a konvencióhoz, megalakítva az Osztrák Vörös-Kereszt Egyletet. A Vörös-Kereszt Nemzetközi Bizottságához csak olyan állam csatlakozhatott, amely a Genfi Egyezményt elfogadta és ratifikálta. Ausztria – Magyarország utóbbit különböző korrekciók szükségességére hivatkozva elmulasztotta. A javasolt módosítások egy részét az 1868. okt. 5–20 közötti genfi nemzetközi értekezleten beemelték az új konvencióba, ám ezek a határozatok nem tartoznak a nemzetközi egyezményekhez. Minden államban csak egy vöröskereszt szervezet működhetett állami garancia mellett. *Flanek Rezső: A Vörös-Kereszt története.* In: *A Magyar Vörös-Kereszt Egylet Almanachja* 1927. Bp. 1927. 75–77.

⁸⁸ Az egyesületet Magyar Országos Segélyező Nőegylet néven jegyezték be gróf Zichy Nándorné szül. gróf Zichy Livia elnökletével.

konykodást. Az alapszabályok elfogadására az 1881. március 16-i ülésen került sor. Május 16-án a közgyűlés kimondta, hogy a Magyar Szent Korona Országainak Vörös-Kereszt Egylete megalakult.⁸⁹ Ezek után pedig megtörtént fúziója a Magyar Országos Segélyező Nőegylettel. A Magyar Szent Korona Országainak Vörös-Kereszt Egyletének védnökségét a király és a királyné vállalta, országos elnöke Károlyi Gyula gróf lett.⁹⁰ A világháború idején gróf Csekonics Endre látta el az elnöki posztot.⁹¹

Az egylet feladatát képezte az állami gondoskodást mintegy kiegészítve a harcokban megsebesült vagy megbetegedett katonák gyógyítása és ápolása, állapotukról és tartózkodási helyükről történő tájékoztatás. A hadifoglyok és internáltak hollétének felkutatása, róluk információ szolgáltatása, valamint a hadifogoly-levelezés cenzúrázása.⁹² Továbbá az elesett katonák családtagjainak támogatása, szegénygondozás, természeti katasztrófák esetén a mentési munkálatok segítése.⁹³

A háború áldozatainak védelmét az 1864-es és 1906-os Genfi Egyezmény⁹⁴ kodifikálta, míg a hadviselés jogát az 1899-es és 1907-es Hágai Egyezmény.⁹⁵ Az 1864-es genfi értekezleten még nem hoztak határozatokat hadifogolykérdésben. 1874-ben a II. Sándor orosz cár kezdeményezésére összehívott brüsszeli tanácskozás eredményeként már születtek hadifoglyokra vonatkozó — kétségkívül még alapos átgondolásra és korrekcióra, kiegészítésre szoruló — rendel-

⁸⁹ Kiss Gábor és Sallay Gergely 1881. márc. 16-át tekinti a megalakulás dátumának, míg Flanek Rezső, az egylet központi titkára ápr. 15-ét, a királyi jóváhagyást, Hantos János pedig máj. 16-át. *Kiss Gábor – Sallay Gergely: Vöröskereszt.* In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán. Szerk. Ravasz István. Bp. 2000. 725.; *Flanek R.: A Vörös-Kereszt i. m. 77.; Hantos János: A Magyar Vöröskereszt 100 éve.* Bp. 1981. 74–75.

⁹⁰ A genfi Vörös-Kereszt Nemzetközi Bizottság eleinte nem vette tudomásul a megalakulást, álláspontja szerint ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchiában csak egy országos egylet létezhet, ez pedig már 1866-ban Bécsben megalakult. A dualista állam közjogi helyzetének megvilágítását követően 1882-ben mégis hozzájárult a magyarországi egylet működéséhez. *Argay János: Visszapillantás.* In: *A Magyar Vörös-Kereszt Egylet Almanachja 1927.* Bp. 1927. 50.

⁹¹ Csekonics Endrét 1918. nov. 12-én mentették fel elnöki tisztéből. *Hantos J.: A Magyar i. m. 88.*

⁹² A hadifogoly-levelezést az 1907-es második Hágai Egyezmény 14. szakasza szabályozta. E feladat ellátására állították fel az Osztrák–Magyar Monarchiában 1914 szeptemberében a Hadifogolytudósító Állomás Cenzur Osztályát, mely a magyar és az osztrák Vörös-Kereszt közös Központi Tudakozó Hivatala keretében működött. (Ez a szerv ellenőrizte a polgári internáltak korespondenciáját is.) Viszont a hozzátartozók Magyarországon postára adott leveleit a budapesti katonai parancsnokság mellett működő Budapesti Hadifogolylevelezést Ellenőrző Bizottság cenzúrázta.

⁹³ *Hantos J.: A Magyar i. m. 85–86.; Kiss G. – Sallay G.: Vöröskereszt i. m. 726.*

⁹⁴ A magyar országgyűlés a Genfi Egyezményeket 1911-ben cikkelyezte be. Magyar Törvénytár. 1911. évi törvénycikkek. Bp. 1912. 521–551. 1911. évi XX. törvénycikk a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett a Genfben kötött egyezmények becikkelyezéséről.

⁹⁵ A Hágai Egyezmények magyarországi törvénybe iktatása az 1913. évi XLIII. törvénycikkben történt meg. Magyar Törvénytár. 1913. évi törvénycikkek. Bp. 1914. 438–551. 1913. évi XLIII. törvénycikk az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában; A Genfi és a Hágai Egyezmények értékeléséhez l. Hadifogoly magyarok i. m. I. 43–66.; *Petrák K.: Emberi sorsok i. m. 83–87.; Dr. Loránt Ármin: A hadifogolykérdésről.* Bp. 1915.; *Wlassics Gyula: A hadifogoly.* Budapesti Szemle CDLVII. szám (1915) 11–25.; *Dr. Bartha József: A hadifogolyügy.* A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete kiadványa 12. sz. Bp. 1916.

kezések.⁹⁶ Az oroszországi hadseregreform⁹⁷ kihirdetésének évében a kölcsönös bizalmatlanság légkörében lezajlott tárgyaláson a cári javaslat lényege abban állt, hogy békeidőben kell írásba foglalni és kodifikálni a szárazföldi háborúk törvényeit és szokásait. Bár a Brüsszeli Deklarációt egyik állam sem ratifikálta, az orosz tervezet — hiányosságai ellenére — mégis mérföldkőnek tekinthető a hadijog területén, mert alapjául szolgált a 25 évvel később Hágában született konvenciónak. Az 1899-es tanácskozás összehívását II. Miklós cár kezdeményezte, akitől a világsajtó azt remélte, folytatója lesz apja, III. Sándor béketeremtő politikájának.⁹⁸ A 26 állam részvételével lezajlott hágai konferencia célját az utolsó Romanov a Brüsszeli Deklaráció revíziójában jelölte meg. Szokás ezt a rendezvényt „első nemzetközi békeértekezletnek” is nevezni, mert nem csak a háború törvényeinek és szokásainak nemzetközi egyezménybe foglalásáról, és ezeknek a szárazföldi háborúkon túlmenően a tengeri hadakozásra való kiterjesztéséről született döntés, hanem a nemzetközi konfliktusok békés, tárgyalásos rendezéséről, valamint a háborúk humanizálásáról. Megalkották a hadifogolykérdés első nemzetközi szabályozását.⁹⁹

1906-ban Genfben 36 állam részvételével újabb konferencia ült össze, amelyen az időközben elavulttá vált megállapodások korrekciójáról értekeztek.¹⁰⁰ Az 1907-es második hágai békeértekezlet tulajdonképpen fölfogható a második Genfi Konvenció szellemének továbbfejlesztéseként.

A fent említett konvenciók a gyakorlatban a világháború kitörését követően vizsgáztak. Hamar megmutatkozott a nemzetközi jog korrekciójának szükségége. A svéd Vörös-Kereszt elnökének, Károly hercegnek a védnöksége alatt 1915. november 22-én Stockholmban svéd, német, osztrák-magyar és orosz vöröskeresztes megbízottak összejevetelt tartottak a hadifoglyok helyzetének javítása és az 1907-es Hágai Egyezmény kiegészítése tárgyában. A módosított megállapodás aláírására 1916. május 13-án került sor.¹⁰¹ Konkretizálták a hadifoglyok elszállásolását, egészségügyi ellátását szabályozó, a postai összeköttetéssel, a vallás gyakorlásával és kulturális tevékenységgel kapcsolatos kérdéseket.¹⁰² Döntöttek továbbá vegyes bizottságok felállításáról, melyeket a svéd, dán, svájci, német, osztrák, magyar, orosz Vörös-Kereszt delegáltjai alkotnak.

⁹⁶ II. Sándor külpolitikájának értékeléséhez l. *Czövek István*: Oroszország külpolitikája II. Sándor korában és a közvélemény. Nyíregyháza 1996.

⁹⁷ Az 1874-es orosz hadseregreformhoz l. *Czövek István*: Arcképek a XIX. századi orosz politika műhelyéből. (A. M. Gorcsakov és D. A. Miljutyin). Századok 118. (1984) 709–729.

⁹⁸ Mihail Heller megállapítása szerint a leszerelés gondolata újdonságként hatott, de úgy Oroszország, mint a többi nagyhatalom külpolitikájában csak harmadrendű szerepet játszott. *Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics*: Orosz történelem I–II. Bp. 2003². I. 652.

⁹⁹ Az 1899-es Hágai Egyezmény hadifoglyokra vonatkozó rendelkezéseit a II. fejezet 4–20. szakaszai tartalmazták. Ezeket az 1907-es második Hágai Egyezmény szinte szó szerint átvette. Magyar Törvénytár. 1913. évi tc. 472–475.

¹⁰⁰ Az egyezmények elsősorban a beteg katonák sorsára, az egészségügyi intézmények felszerelésére, személyzetére és a betegszállításra vonatkozóan rendelkeztek. Hadifogoly magyarok i. m. I. 44.

¹⁰¹ Azzal a kötelezettséggel, hogy illetékes hatóságaik figyelmébe ajánlják a benne foglaltakat és szorgalmazni fogják azok betartását. Hadifogoly magyarok i. m. I. 67–68.

¹⁰² A hadifogoly fogalmának definiálására esetleges félreértések elkerülése végett nem került sor. Az ezzel még megpróbálkozó Brüsszeli deklaráció szerint a hadifogoly törvényes, lefegyverzett ellenség. Hadifogoly magyarok i. m. I. 46.; *Petrák K.*: Emberi sorsok i. m. 86.

Legfőbb feladatuk a hadviselő országokban ellenőrizni a hadifoglyok életkörülményeit.¹⁰³ Jogukban áll a katonai hatóságok engedélyével a táborokat és munkahelyeket¹⁰⁴ megsejlelni, a hadifoglyokkal anyanyelvükön és tanúk nélkül kommunikálni,¹⁰⁵ ellenőrizni a szállítmányokat és felvilágosítást kérni. Tapasztalataikról jelentésekben értesítik a svéd, s ennek útján az érdekelt vöröskereszt egyleteket, amelyek az észrevételeket tudatják kormányaikkal. A bizottság jogosítványai között szerepelt továbbá fényképek készítése a hadifoglytáborokról, de csak az érdekelt állam katonai hatósága képviselőjének jelenlétében és engedélyével. Engedélyt kapott a bizottság arra is, hogy a hadifoglyok részére segélypénzeket osszon szét.¹⁰⁶

Az anyacárné kezdeményezte első hölgyküldöttség 1915 novemberében indult útnak és 1916 februárjában érkezett haza.¹⁰⁷ A küldöttség minden tagját egy-egy semleges ország állampolgára kísérte. A központi hatalmak bizottsága negatív tapasztalatokról tett jelentést. „Oroszországban — nem rosszakaratból, vagy céltudatos kegyetlenségből kifolyólag — de a nagy távolságok, gyér vasúti hálózat, elégtelen egészségügyi rendezések, az éghajlat rendkívül zord-sága és az általános felkészültség hiányai miatt, a hadifogságba esettek keserves sorsban sinylődtek, és rajok estek áldozatul a fertőző betegségeknek.”¹⁰⁸ Ebből kifolyólag merült fel az igény egy második delegáció indítására. Az ebben való részvételre kapott felkérést 1916 áprilisában Vécsey bárónő. „Készségesen, de lelkesedés nélkül vállalkoztam új szerepemre. ... A mostani világ vezetői, megalkusznak mindennel. Legyen az a vallás, a politika, a diplomácia, a kereskedelem, az államrendezés, a nemzetgazdászati, vagy privát élet bármely terén. Megengedhetővé teszik a megengedhetlent, fentartva maguknak, hogy a származó rosszat más intézmények által orvosolják és kiegyenlítik. Ám csak a lelkiismeretet ismerő ember nem fojthatja magába a meggyőződést, hogy éppen a megalkuvás forrása minden bajnak a világon, s ezért még az orvoslást célzó

¹⁰³ A hadifogly-látogató küldöttségek ötlete Mária Fjodorovna anyacárnétól, a néhai III. Sándor özvegyétől, Dagmar dán hercegnőtől származott. E témában 1915 őszén kérelemmel fordult II. Vilmoshoz és Ferenc Józsefhez, akik a viszonyosság elvén beleegyeztek a látogatásokba.

¹⁰⁴ A Hágai Egyezmény A hadifoglyokról rendelkező II. fejezetének 6. cikkelye lehetővé tette, hogy a hadifoglyokat megfelelő díjazásért a fogságba ejtő állam „a tiszték kivételével rendfokozatukhoz és képességeikhez mérten mint munkásokat alkalmazhatja”. Magyar Törvénytár 1913. évi tc. 472. Petrák Katalin kutatásai szerint az államtól hadifogly munkaerőt igénylő magánszemélyek - oroszok éppúgy, mint magyarok - sok esetben visszaéltek azzal a számukra biztosított lehetőséggel, hogy a hadifogly ellátása fejében a munkabér egy részét visszatartsák, és a silány ellátáson és szálláson kívül a hadifoglyok nem kaptak semmit. Petrák K.: Emberi sorsok i. m. 85. – A Cebriannéval kommunikációs kapcsolatba került munkások elégedetten nyilatkoztak munkaadójukról és életkörülményeikről. Cebrian I.: Gloria victis i. m. 86–88.

¹⁰⁵ Cebrian grófnének több táborban sem engedélyezték a magyar nyelvű érintkezést. Cebrian I.: Gloria victis i. m. 83., 98–99., 162.

¹⁰⁶ Hadifogly magyarok i. m. I. 68–69.

¹⁰⁷ Az orosz küldöttség egyik tagja Szamszonoff tábornok özvegye volt. Szamszonoff vezette a tannenbergi csatában az orosz hadsereg azon részét, amely a mocsarakba szorult. Az öngyilkosságot elkövető tábornok felesége a szemleút befejezése után megkapta az engedélyt a holttest felkutatására. A személyazonosság megállapítását a földi maradványon lévő érem, a katonatiszt tárcája, valamint a bal fogsoron lévő aranyhíd és korona segítette. Cebrian I.: Gloria victis i. m. 23–24.

¹⁰⁸ Uo. 9.

működésben sem társul szívesen a hivatalos világgal”¹⁰⁹ – ítélte el a nagyhatalmak politikusainak megalkuvó természetét. Ezeket a sorokat 1921-ben a világháború borzalmaiból sokat tapasztalt grófnéval a pillanatnyi reményvesztettség íratja le, mely abból a trianoni trauma utáni érzésből fakad, hogy a számtalan szenvedés, veszteség teljesen fölöslegesen következett be. A családi levéltárban megmaradt üzenetváltásai arról tanúskodnak, hogy 1916 tavaszán még hátrázott lelkesedéssel várta expedícióját. „el is szeretnék menni délre Szerbiába vagy ilyen helyre”¹¹⁰ – írta 1916. február 17-én Miklós testvére berukkolásakor. Nem holmi kalandvágy vezette, mint unokatestvérét, Windischgraetz Lajost.¹¹¹ Ez a csillagkeresztes hölgy származásával együtt járó feladatként fogta fel a segítségnyújtás különböző módozatainak gyakorlását.

Vécsey Magda társnői a háború kitörése óta kórházakban tevékenykedő gróf Stubenberg Károlyné, Huszár Andorine, Kinszky Nóra grófnő és Croy Kunigunda hercegné voltak. Felkészítésük Bécsben történt a hadügyminisztérium hadifogoly-ügysztyán, ahol két német kolléganőjük — Gagern Elisabeth bárónő és az első küldöttségben is szerepet kapott Erika Bassow — is jelen volt. Oktatásként előadásokat hallgattak és nyomtatott anyagokat¹¹² kaptak. Az egységes megjelenést szolgálta pontyzöld posztóból készített egyszerű egyenruhájuk, melyhez főkötőt kellett viselniük, amiről hátul hosszú szürke fátyol lenggett alá. A küldöttség osztrák és magyar tagjait Zita trónörökösne fogadta kihallgatáson Schönbrunnban, míg a német dámákat maga Ferenc József.¹¹³ Az április 14-i gyorsvonattal indultak Berlinbe, hogy onnan Koppenhága – Svédország – Pétervár útvonalon Oroszországba érkezve megkezdhesék szemleútjait. A küldöttség a német határon mentesült a szigorú vámvizsgálat alól. A német főváros pályaudvarán a hadifogolyügyek vezetőjének, Friedrich ezredesnek a jobbkeze, Bönigh kapitány várt rájuk, aki az exkluzivitásáról híres Adlon Szállodába kísérte őket. A hadügyminisztériumban lesújtó hírek vártak rájuk. A Fekete-tengeren német torpedóromboló¹¹⁴ elpusztította a Portugal orosz kórházhajót a rajta utazó betegekkel, orvosokkal és ápolónőkkel. Ez vitathatatlanul hadijogsértés volt, ugyanis a katonai kórházhajókat — melyeket fehér színű külső festéssel, valamint ezen vízszintesen körülfutó, másfél méter széles zöld sávval kellett felismerhetővé tenni, továbbá a vörös keresztet fehér zászló¹¹⁵ a saját nemzeti lobogó mellé fel kellett vonni — kíméletben kellett részesí-

¹⁰⁹ Uo. 10.

¹¹⁰ A szatmári i. m. 396. Sárköz, 1916. febr. 17. Vécsey Magda Vécsey Miklósához

¹¹¹ Windischgraetz Lajos 1925-ben a frankhamisítási botrány fővádlottjaként válik hírhedtté.

¹¹² A hadifogolykérdéssel kapcsolatos írásokat, a nemzetközi megállapodások szövegeit, statisztikai kimutatásokat, gépírást utasításokat, térképeket, tervrajzokat, egészségügyi könyveket, füzeteket, panaszlistát. A hadügyminisztérium fényképezőgépet is bocsátott rendelkezésükre 36 tekeres filmmel, továbbá járványos betegségek elleni védekezéssel és gyógykezeléssel kapcsolatos szakkönyveket, irodaszereket, gyógyszerekkel és fertőtlenítőszerrel feltöltött úti patikát.

¹¹³ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 12–13.

¹¹⁴ A Hadifogoly magyarok történetének I. kötetében Karkis Kornél szerint török búvárhajó, de a II. kötetben Baja Benedek író és festőművész, volt orosz hadifogoly is német torpedórombolók tévedésből fakadó pusztításáról ír. – Hadifogoly magyarok i. m. I. 69.; II. 218.

¹¹⁵ Az 1907-es hágai konferencián Törökország számára vallási okból engedélyezték a vöröskereszt embléma helyett a vörös félhold használatát. A példát követve Perzsia a vörös oroszlán és nap használati jogáért folyamodott. *Flanek R.*: A Vörös-Kereszt i. m. 80.

teni.¹¹⁶ A kórházhajó elsüllyesztése miatt feszültté vált a viszony, és Oroszország akadályt állított a hölgymisszió küldetése elé. „Utazásunkat az utolsó percben rendelték le, mikor már Koppenhágába voltunk indulandók. S most újabb tárgyalások folynak Dánián keresztül”¹¹⁷ – adott hangot csalódottságának Vécsey Magda.

A várakozási időt németországi hadifogolytáborok tanulmányozására fordították. 1916. április 23-i üzenetváltásában — melyben diszkréciót kért édesanyjától, hogy a családban dívó szokástól eltérően senkinek ne küldjék tovább levelét, nehogy kellemetlensége származzon belőle — így számolt be tapasztalatairól: „először voltunk Wittenbergben, azután Torgauban, azután Casselben, azután Niederzwehrenben. Amennyire ezen óriási embertömegek természetellenes konglomerációjában lehet, oly jó dolguk van úgy nálunk, mint Németországban. Példás tisztaság, rendes étel és kenyér, tisztességes fehérnemű, cipő és ruha, rendes ágy két pokróccal. Semmivel sincs más dolguk, mint saját embereinknek a barakk-kórházakban.¹¹⁸ Ezekon kívül a leghumánusabb módon van arról gondoskodva, hogy az unalom nyomasztó volta enyhítve legyen, vannak jó játszóterek, színházcsarnokok, aki tud zenélni, zenélhet, van fürdő, könyvek, tiszték részére tenisz, kuglizó, billiárd, van üzlet, hol apróságokat vásárolhatnak, vannak kápolnák, pap és Istentisztelet minden vallás részére. Szóval többet tenni nem lehet. Bár így találnánk ott a miénkeket, akkor nagyon boldog leszek.”¹¹⁹ Érdekes élményt jelentett számára a francia hadifoglyok pezsgő szellemi élete: „sok festő van közöttük, a falak tele festményekkel, rajzokkal, akvarellekkal, többen gyönyörűen faragnak, kis kápolnáikat művészileg díszítik, írnak, tanítanak, s a gyönyörű nyelv páratlan finomsága és udvariassága meglepi ismét az embert. De ami fő, nem panaszkodnak, meg vannak elégedve, belátják, hogy a gyűlölt német nem bánik velök rosszul, sőt humanus és jó... A belgák minden nemzetek között legmegelégedettebbek a fogóságban, annyira meg vannak lepetve a jó bánásmód fölött. Soká beszélgettünk a foglyokkal. Megható dolog ezt a százezret így távol hazulról fogva látni, bizony meg kell sokszor könnyezni az emberiség mostani szenvedéseit”¹²⁰

Mivel a hölgymisszió még április végén sem kapta meg a beutazási engedélyt, Vécsey Magda hazautazott. Családtagjai, akik féltették őt, örültek a fejleményeknek. A tescheni főhadiszálláson tartózkodó Vécsey László a meghíusulást majdnem biztosra vette: „Az oroszországi expedíció úgy látszik véglegesen el van ejtve. Ez — egyrészt sajnálatos — de másrészt érthető. Az orosz mindig nagyon fél az igazi európai előtt magát egy kultúr-blamázsna kitenni. Most meg főfőérdeke, hogy az a sok titkolni való (:nemcsak a foglyokat illetőleg van titkolni valójuk:) még ne jusson Európa tudomására. Az ottani belső állapotok-

¹¹⁶ Magyar Törvénytár 1913. XLIII. tc. 501–503.

¹¹⁷ A szatmári i. m. 399. Katscher, 1916. máj. 2. Vécsey Magda Vécsey Miklóshoz

¹¹⁸ Cebrianné memoárjában leírta, hogy a háború elején mintegy 4000 hadifogoly halt meg kiütéses tifusban. *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 19.

¹¹⁹ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Katscher, 1916. ápr. 23. Vécsey Magda Dessewffy Blankához és Vécsey Eszterhez

¹²⁰ Uo.

ról éppen nem kedvezők a hírek”¹²¹ – vélekedett május 16-án. A pozitív élet-szemléletű Cebrianné azonban még júniusban is bizakodott: „Úgy látszik, az Oroszországban dúló súlyos belső bajok okozzák, hogy nem eresztenek be, de a remény megvan hozzá, hogy júliusban mehetünk. Legalább Dániából ezt írják. Szegény foglyok nagyon reászorulnak, hogy egy kicsit biztassuk őket, s a sok jó segédeszköz, mellyel javukra gazdálkodhattunk volna, most ott hever Koppenhága és Stockholmban, pénzzel együtt.”¹²²

Oroszország júniusban mégis megadta az engedélyt a beutazáshoz. Másodszer is gyülekezőt tartottak a bécsi hadügyminisztériumban, ahol az az öt dán férfi is jelen volt, akik a megállapodásoknak megfelelően a neutrális állampolgárok kísérői szerepére vállalkoztak. A programba beiktatták a Monarchia-beli sankt pöltens-i hadifogolytábor megtekintését.¹²³ Vécsey bárónő benyomásai szerint a dánok az északi emberek egykedvű nyugalomával tartották meg a szemlét, és semleges státuszuk ellenére érzékelhető volt az antant iránti rokonszenvük. Berlinben egy napot töltöttek, és az Európán keresztül húzódó harc vonal miatt csak az eredetileg is tervezett kerülő úton jutottak a Nagy Péter által alapított fővárosba.¹²⁴ Dániában a német vöröskeresztes nővérek óriási felháborodására a vonatról leszállva Németország irányában lövészárkok és drótakadályok sora tárult szemük elé. A dánok azzal mentették magukat, hogy semlegességük ellenére permanens nyomásgyakorlásnak vannak kitéve mind Németország, mind Nagy-Britannia részéről.¹²⁵ Kellemetlen meglepetésként hatott, hogy az 1809 óta az Orosz Birodalomhoz tartozó finn területen, ahol fől szálltak a Néva parti főváros felé induló gyorsra, a 22 fős küldöttséget nem várta senki. A szigorú útlelvizsgálat miatt a vonat — melynek a cári birodalomban megszokott alakját képezte az őrt álló katona¹²⁶ — három órás késéssel indult.

A pétervári Hotel Regina kényelme titkosrendőrségi légkörrel párosult. Személyes szabadságukat ugyan nem korlátozták, de hosszasan várakoztatták a missziót, melyre ürügyül a poggyászok átvizsgálásakor felmerült problémák szolgáltak.¹²⁷ Az egy hónapos vesztéglést kihasználva, kapcsolatba léptek itt

¹²¹ A szatmári i. m. 154. Teschen, 1916. máj. 16. Vécsey László Vécsey Eszterhez – Vécsey Magdát is jellemezte az Oroszország-ellenesség, ami a Monarchia külpolitikai irányvonalából, a dinasztia iránti lojalitásból fakadt. Az 1904–05-ös orosz–japán háború idején datált leveleiben hangot adott a japánok iránti rokonszenvének, aminek magyarozatát jelentheti az arisztokrácia bizonyos köreiben divatozó turanizmus is. A turáni eszme tartalmazta a magyarság hagyományos, Kárpát-medencére tekintő hatalmi törekvéseinek kiterjesztését is, azaz a külpolitikai expanziót. Ennek iránya a turanizmust magukévá tevők körében különbségeket mutatott.

¹²² A szatmári i. m. 400. Feled, 1916. jún. 3. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

¹²³ ANDJC 452 Nr. inv. 178 H. n. 1916. jún. 25. Vécsey Magda Dessewffy Blankához

¹²⁴ Mivel a közvetlen összeköttetés nem működött, Koppenhágáig kétszer kellett átszállniuk vonatról hajóra. ANDJC 452 Nr. inv. 178 H. n. [Koppenhága], 1916. jún. 27. Vécsey Magda Dessewffy Blankához

¹²⁵ Németország megszállással fenyegetőzik, Anglia Koppenhága összelövetésével és a dán kereskedelem megsemmisítésével. A kísérők szerint a legutóbbi megállapodás értelmében szén ellenében bizonyos mennyiségű élelmiszert juttatnak a németeknek, de a többi szigorúan a briteké. *Cebrian I.* : Gloria victis i. m. 19.

¹²⁶ Nappal az utasok előtt a védelmi pontokat az ablakernyők kötelező lehúzásával takarták el.

¹²⁷ Kinszky grófnő csomagjában egy revolvert, Stubenbergnéjében egy törös botot találtak, Croy hercegné egyik bőröndje kettős fenekű volt. A német nővérek pedig kiadványokat vittek ma-

működő vöröskeresztes és egyéb karitatív szervezetekkel, mint például az amerikai Keresztény Ifjak Nemzetközi Szövetségével, mely a hadifoglyok gyámolítását is felvette munkarendjébe. Gyakran érintkeztek Brändström svéd nagykövettel is. A tábornokkal együtt élő lánya éveken át tevékenykedett az oroszországi hadifoglyok érdekében, nagy elismerést vívva ki ezzel.¹²⁸

Cebrianné több hetes pétervári tartózkodása alatt azt tapasztalta, hogy a háború hatásait az élelmiszerellátás tekintetében itt még nem lehetett érzékelni. „Cukor, kenyér, marhahús van bőven. Bérkocsik egész légiója. Nem venni észre, hogy a jólét vagy fényűzés valamiben is csökkentek volna.”¹²⁹ Mindezek ellenére Vécsey Magda szerint a békevágy nagy volt. A katonák napi szintű utcai gyakorlatozása és a város több pontján a német beszédet tiltó feliratok¹³⁰ jelezték a fegyveres konfliktust.

A dán kísérek vezetője, Arendrup tábornok, aki fiatal tisztként a dán királyi udvarnál szolgált, a Kijevben tartózkodó anyacárnéhoz fordult az utazások megkezdése ügyében. A hölgymisszió 1916. július 27-én II. Miklós feleségénél Carszkoje Szelóban, a cárok nyaralójában kihallgatáson vett részt. Ez újra visszaadta a reményt a dámák számára, hiszen néhány nap múlva elindulhattak. Az Orosz Birodalmat a 11 hölgy számából adódóan 11 kerületre osztották fel. Cebrian grófnénak európai Oroszország egy része jutott. Első lépésként Moszkvába utaztak, ahol a szükséges hatósági engedélyekre újfent várni kellett.¹³¹ Vécsey bárónőt felkeresték bőséges felszereléssel ellátott, a központi hatalmak hadifogságba került katonáit is segítő amerikai ápolónővérek, akiknek tevékenységét az orosz kormány nem nézte jó szemmel. Sőt időnként az erősödő antant propagandából adódóan az USA hatóságai sem támogatták ilyen irányú működésüket. 1916 augusztusában el kellett hagyniuk Oroszországot. Készleteik maradványait átadták Vécsey Magdának. Így ezekkel az adományokkal to-

gukkal, melyek II. Vilmos előszavával németországi hadifoglytáborok orosz katonák fotóival illusztrált ismertetését tartalmazták. *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 43.

¹²⁸ Elza Brändström apja tekintélyét is felhasználva már a háború kirobbanásakor munkába állt a Nemzetközi Vöröskeresztnél és 1920-ig folytatta a hadifoglyokért kifejtett tevékenységet, melynek részét képezte azok jogainak megvédése is. A járványok idején sem hagyott fel a hivatásának tekintett gyógyítással és ápolással. 1915 karácsonyán Stretjenszkben hatósági rendszabályok foganatosítására került sor, miután a tábor 10 000 emberéből 6000-en meghaltak kiütéses tífuszban. Ezt követően az oroszok beszegezték a barakkok ajtaját. Elza Brändström csákánnyal feszítette fel a „bezárt koporsókat” és a segítségére sietett orvosokkal és ápolónőkkel gyógyításba kezdett, 3000 emberéletet mentve meg. „Szibéria Angyala” is megkapta a kiütéses tífuszt, de 8 hetes betegség után meggyógyult és tovább munkálkodott. Tapasztalatairól tárgyilagos szemléletűnek tekinthető könyvet írt, melynek jövedelmét hadirokkantak és hadiárvák javára fordította. *Elza Brändström: Unter Kriegsgefangenen in Russland, Siberien 1914–20.* Berlin 1922. – Elza Brändströmről l. *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 46–47., Hadifogoly magyarok i. m. I. 149., 311., 384–385., 407., 423–424. – A magyar nemzetgyűlésben a hadifoglyok hazaszállításáról szóló diskusszióról és ennek kapcsán Elza Brändströmnek a magyar hadifoglyok stigmatizációja elleni fellépéséhez l. *Petrák K.*: Emberi sorsok i. m. 106–107.

¹²⁹ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 52.

¹³⁰ Cebrianné Dániából németül írt szeretteinek, de Oroszországból már csak franciául.

¹³¹ A neveltetéséből adódóan négy idegen nyelven kifogástalanul író és kommunikáló Vécsey bárónő oroszul kezdett tanulni. Két hónap múlva már orosz irodalmat olvasott. Az akkori kortárs írók közül Andrejevéről, Juskievicsről, Salamról negatív véleményt formált, mert ők „a világszerte dúló semita destruktív irányzathoz” tartoztak. *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 135.

vább gyarapodott az ősi fővárosban a hadifoglyok számára történt bevásárlásokkal kialakított segélyszállítmány.

A szemleút megkezdéséhez ismét Arendrup kijevi látogatására volt szükség.¹³² Szeptemberben természetesen orosz kísérők társaságában a kosztromai és a viatkai kormányzóságokban látogattak.¹³³ A hónap végén Moszkvába visszatérve Vécsey bárónő levelet írt édesanyjának, de mivel tisztában volt vele, hogy megfigyelés alatt tartják, ezért a fogolytáborokban szerzett tapasztalatairól ezúttal mélyreható beszámolóval nem szolgált. Inkább utazásának körülményeit ecsetelte. Például írt a hosszabb utakra alkalmazott trojkáról, ami a fogatolás olyan szisztémáját jelentette, hogy a két rúd közé középre befogtak egy lovat, és jobbra-balra két lustábat. Elűjságolta továbbá, hogy két napos moszkvai tartózkodását leginkább nagyobb méretű bevásárlásra fordítja (könyvek, festő- és rajzszerkek, kották, hangszerek, kézimunkaanyag, dohány, fehérnemű) mivel készleteik elfogytak és vidéken nincs mód ilyen típusú beszerzésekre.¹³⁴ Az utazáshoz a hatóságok egy vasúti kocsit bocsátottak rendelkezésükre, melyet személy- vagy tehervonathoz csatoltak. „A kocsi egyik fülkéje volt irodánk, hol a pénzt és iratokat tartottuk, a tábornok fülkéje mellett. Az enyém mellett fekvőt ebédlőnek neveztek, s ott helyeztük el élelmiszereinket. A két kísérő egy további fülkét foglalt el, a többit színig megtöltöttük az ajándékoknak szánt árúkkal, a ládák és csomagok tömegével. A végén egész kis fülkéje volt a kocsi szolgálójának is”¹³⁵ – avatja be olvasóit a részletekbe a grófné. Az orosz vasúti kocsik az Európában használtakhoz képest szélesebbek és hosszabbak voltak. Ez a különbözöség szinte valamennyi hadifogoly visszaemlékezésében hangot kapott.¹³⁶ Az itteni nagy hidegek szükségessé tették, hogy minden kocsi a mozdonytól független fűtéssel rendelkezzen. Ezt egy vízfűtéses rendszerű kályhával oldották meg, melynek csövei körüljárták az egész kocsit. A tüzelőanyagot a kocsihoz rendelt, baltával felszerelt szolgál az állomások mentén található erdőkből, berkekből szerezte be.

Cebrianné a szeptemberi látogatások alkalmával a legkülönbözőbb egészségi állapotú (rokkant, félrokkant, beteg és teljesen egészséges) és különböző körülmények között elszállásolt hadifoglyokkal találkozott. Egy részük dolgozott is. Számos helyen tapasztalt tiszta, gondozott, emberséges körülményeket, ahol az élelmezés is kielégítőnek tűnt, de elhanyagolt helyeken is járt. Több mint ezer tönkrement szervezetű ember a murmanszki vasút pályatestének ki-

¹³² A tábornok elbeszélése szerint a rendkívül energikus anyacárné parancsainak nem pontos teljesítése esetén az asztalt csapkodva erőteljesen szidta környezetét. *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 74–75.

¹³³ A látogatások helyszínei kronologikus sorrendben Cebrianné memoárja alapján: Nyerehta, Kineszma, Jurjevec, Vologda, Galics, Csukloma, Szoligalics, Orlov, Kotelnics, Vetluga, Jaroszlavl, Jurjew-Polski. 1916. szeptember végén visszatértek Moszkvába. Moszkvából újra útnak indulva: Jegorjevsk, Rjazany, Kaszimov, Szapozsok, Jepifan, Bogorodinszk, Jefremov, Novoszil, Csern, Krapivna, Odojev, Álekszin, Pakrov, Kasira, Mihajlov. A Baja Benedek által készített „útvonalterkép” alkalmas arra, hogy vizuálisan magunk elé képzeljük Cebrianné szemleútjait, de topográfiailag nem helytálló, és néhány esetben fölcserélt időpontokkal dolgozott. *Hadifogoly magyarok i. m. I.* 220.

¹³⁴ ANDJC 452 Nr. inv. 178 H. n. [Moszkva], 1916. szept. 29. Vécsey Magda Dessewffy Blankához

¹³⁵ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 76.

¹³⁶ *Rónai Ernő*: Krasznojárszk. Nagyvárad 1940. 85.

építésén dolgozott. A „halálvonalként” is emlegetett vasútépítés befejezése akkor vált sürgetővé, amikor Törökország világháborúba való belépésével Oroszország előtt lezárultak a Fekete-tengerről kivezető szorosok. Így a cári birodalom az utánpótlás biztosítására csak a murmanszki jégmentes kikötőt vehette igénybe. Az innen Pétervárra vezető vasútvonal kiépítése már a háború kirobbanása előtt megkezdődött elsősorban finn, kínai és fegyenc munkaerő igénybevételével, de nem készült el időben. 1914 végétől a munkálatok felgyorsítása érdekében hadifoglyokat is bevetettek ezen a zord éghajlatú területen, de a szükséges előkészítés nélkül, ugyanis nem biztosítottak számukra megfelelő elhelyezést, élelmezést, orvosi ellátást.¹³⁷

Cebrianné szemleútjának első szakaszában egy kirívó esetről, az Orlovban látottakról tett jelentést egyrészt az anyacárnénak Kijevbe, másrészt a svédeknek Moszkvába, egyik orosz kísérőjük pedig a pétervári vöröskeresztet értesítette az embertelen viszonyokról. A murmanszki vasútépítésről jött skorbutos emberek közül naponta hárman-négyen haltak meg. A lábadozók pajtájának lyukas tetőzetén becsepegett az eső. A kórházként használt helyiségben ennél is siralmasabb állapotok uralkodtak. „Deszkaállványokon, melyekre egy kis szalma van hintve, vékony elnyűtt pokrócok alatt körülbelül 200 beteg. A padlón két ujjnyi sárréteg, melyet fokoz a szalmán és deszkán leszivárgó nedveség. A betegek váll-, csipő-, térd, vagy könyökcsontjainál nagy kemény tályogok, melyek az oldalfekvést lehetetlenné teszik. A folyton hátonfekvéstől a farcsontnál nyitott seb. A fogak kiválnak, mély gennyes üröket hagyva a szájban. A sötétlila színű körmök a kezen és lábakon többnyire leválóban. A haj fakó kóc alakjában csomósodik a fej körül és pamacsokban hull ki. Az egész színezet egy 6–8 napos hulla benyomását teszi, melyben a fiatal élet elkecseregett harcra vív a már bekövetkezett feloszlással. És ezek a szegény emberek mégis tudtak beszélni és tudtak mosolyogni. Az öröm némi megnyilatkozását váltották ki az ajándékok, s kiaszott kezeik görcsös mozdulattal kaptak kezeim után.”¹³⁸ Az orlovi „kórházat” az orosz parancsnokság rövidesen feloszlatta és az életben maradtakat dél-oroszországi kórházakba szállították.

Cebrianné jelentést küldött az osztrák-magyar hadvezetőség számára is, melyben a hadifogságba került önkéntesekért emelte fel szavát. E problémával való beható foglalkozásában egészen biztosan motivációt jelentett a szintén önkéntesként bevonult Vécsey Miklós féltése, óvni akarása. Vécsey bárónő nehezményezte, hogy az önkéntesek harctérre menetele csupán a karjukon lévő paszománttal, minden más rendfokozat megjelölése nélkül történik. „Az oroszok tőlük és tőlem is, mikor érdekükben közbeléptem, a képesítési bizonyítékot kérték. Hazulról erre nézve semmiféle intézkedés nem történt s ez a nemtörődömség semmiképpen sem segíti elő azt, hogy ennek az intelligens rétegnek helyzete a hadifogságban megjavuljon. Mint ismeretes, az oroszok hasonló esetek elkerülése végett teremtették meg a práporscsik rendfokozatot. E rendfokozat révén nálunk gyakran egészen egyszerű orosz altiszti legénység tisztii elbá-

¹³⁷ A murmanszki vasútépítés körülményeihez l. *Petrák K.*: Emberi sorsok i. m. 157–159.; Hadifogoly magyarok i. m. II. 175–186., 269–273.

¹³⁸ *Cebrianné I.*: Gloria victis i. m. 102–103.

náshoz jut, míg a mi diplomás embereink — gyakran öregedő urak, akik hazájukért olykor önként indultak a harctérre — a legénység sorsában osztoznak. Rendkívül kívánatos volna, hogy még az önkéntesek harctérre kerülése előtt rendezzék ezt az ügyet.”¹³⁹

Cebrianné Oroszország európai részén történő szemleútjának második szakaszát szintén Moszkvából indulva 1916 októberében teljesítette. Ennek során Jepifanban és Jefremovban tapasztalt hanyag körülményeket. Utóbbi helyszínen Arendrup tábornok két német tiszttel diszkusszióba keveredett a skagerraki ütközetet illetően. A dán kísérő fényes angol győzelemként értékelte az első világháború legnagyobb tengeri csatáját.¹⁴⁰ A német tisztek nemtetszésüket fejezték ki a grófnénak, amiért egy vöröskereszt-küldöttségtől németellenes megnyilvánulásokat kell eltérniük.¹⁴¹

Cebrianné Szapozsokban találkozott a Przemysł 1915. március 22-i bevételkor hadifogságba esett Tamássy Árpád altábornaggyal. Először Zadonszkba került, ahol a rabság emberi méltóságot megalázó körülményéhez képest elégedett volt lakásával és az ottani orosz parancsnokkal. Hat hete átkerült Szapozsokba. Panasszal élt nedves lakása miatt és méltánytalannak érezte, hogy kíváncsiskodó bámészkodókat kell itt eltérnie. A mozgás, magyar orvos hiánya és az itteni orosz parancsnok nemtörődömsége idegeit erősen megtépázták. Vécsey Magda Tamássy visszahelyezése érdekében Mária Fjodorovnához fordult, aki nyolc napon belül intézkedett az ügyben.¹⁴²

Cebrian grófné Oroszország európai részén tartott látogatásainak tapasztalatairól összegzőképpen elmondható, hogy „a munkába kiadott hadifoglyoknak Oroszországban nem volt rossz dolguk, s mindnyájukra nézve az élelmezési kérdés kielégítően volt megoldva. A betegek és nyomorékok száma szomorúan emlékeztettek az elnyúló háború katasztrofális következményeire, melyeken hatásosan segíteni, a saját honpolgáraikkal szemben is, alig tudnak az államok. A rokkantak kicserélése számításom szerint legfeljebb 6–7 percentjét [százalékát] szállíthatja azoknak, kiknek állapota erre rászolgáltatna. Ezek közül persze sokan halnak el, s egy-egy kisebb városban is nem kevesebb, mint 6–800 hadifogoly nyugszik a temetőben. De tudok sok oly helyről, hol 10 és 12.000-en is felül van a sírok száma”¹⁴³ – állapította meg a bárónő. A murmanszki vasútépítés munkálatairól leváltott személyek jelentős számban az általa meglátoga-

¹³⁹ Hadifogoly magyarok i.m. II. 221.

¹⁴⁰ Az 1916. máj. 31-én kezdődött - a Skagerrak-szorost valójában nem érintő - egyetlen nyílt tengeri ütközet a brit és a német tengeri főerők között. A kétszeres túlerőben lévő brit flotta hajótérvesztesége dupla annyi volt, mint a németé, ám míg az angolok képesek voltak veszteségeik pótlására, addig a németeket az anyaghiány megakadályozta ebben. A Németország blokádját biztosító angol tengeri fölény sértetlen maradt. A jütlandi ütközetet a németek és a britek is győzelemként értékelték.

¹⁴¹ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 133.

¹⁴² Tamássy Árpádot (1861–1939) távollétében 1917. aug. 13-án tábornaggyá léptették elő. A hadifogságból megszökve 1918 februárjában Svédországon keresztül hazatért. Ezután az olasz hadszíntéren parancsnokolt. *Petrák K.*: Emberi sorsok i. m. 256.; *Balla Tibor*: Tamássy Árpád. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán Szerk. Ravasz István. Bp. 2000. 656.

¹⁴³ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 133–134.

tott légerekben, illetve egyéb szállásokon¹⁴⁴ nyertek elhelyezést. Így ezen emberek egészsége elvesztésének okaként e pályatest építését jelölte meg. A kormányzathoz küldött jelentésében megjegyezte továbbá, hogy magas a száma azoknak is, akik a Don-medence bányáiban és a doni vasútépítkezéseknél rokkantak meg. Nagy megpróbáltatást jelentettek a hadifoglyok számára a rendkívül hosszú ideig tartó szállítások is.¹⁴⁵ A hadifoglyok szenvedéseit, nélkülözéseit nem az orosz kormány és a felügyeletüket ellátó orosz parancsnokok tudatos kegyetlensége, rosszakarata okozta, hanem az anyagi eszközök elégtelensége és sokszor a nagy földrajzi távolságokból adódó körülmények.

Említést érdemel, milyen információkat szerzett Vécsey Magda a Cseh Légió szervezéséről. Már a világháború elején megindult a propaganda az antant részére az Osztrák–Magyar Monarchia cseh, szlovák, szerb, román, lengyel nemzetiségű hadifoglyainak körében. 1917 előtt a cári kormány a központi hatalmak ellen kívánta bevetni az így felállított légiót. Éppen ezért a szlávokat, elsősorban a cseheket Oroszország európai területein összpontosították, nagyobb szabadságot, jobb élelmezési és ruházati ellátást biztosítva számukra. Cebrianné is megállapította a jurjew-polski és a kotelnicsi látogatás kapcsán, hogy a szlávok kedvezőbb bánásmódban részesültek. Érzékelte a toborzás légkörét. A cseh hadifogoly tiszték részéről érték tapintatlanságok például Galicsban, ahol bosszús panaszokat és mérges nyilatkozatokat zúdítottak rá, támadó hangnemben kommunikáltak vele. Szintén itt egy másik tiszt lakásban viszont a még hezitáló csehek végül a rendkívül jó diplomáciai érzéssel rendelkező bárónőt hangversenyre invitálták. A pakrovi látogatáskor a 31 cseh tiszt semmilyen tiszteletet nem tanúsított irántuk, a küldöttség beléptekor föl sem álltak.¹⁴⁶ Jurjew-Polskiban meghallgathatott a misszió egy szónoklatot egy Viktor Szliva nevezetű – Cebrianné szerint zavart elméjű – két mankóval közlekedő nyomorék agitátor szájából. Szliva először is erősen bizonygatta, hogy Ausztriával minden „összeköttetést” megszakított. Elmondta, hogy amikor a harctéren az oroszoknak megadta magát, egy magyar baka hátulról belelőtt. Majd hogy mondandójának nyomatékot adjon, zsebéből kihúzta a combjaiból hiányzó hat darab csontot. Szónoklata befejeztével pedig azt a kérést intézte a grófnéhoz, hogy szerezzen neki új egyenruhát, utána pedig elfogadta a 100 rubelt. A felajánlott pénzkölcsönt egyes szlávok elfogadták, mások visszautasították. A bogorodinszki látogatáskor 70 csehvel már orosz sapkában és zubbonyban találkoztak.¹⁴⁷

Vécsey Magda 1916 szeptemberének végén a moszkvai szállodájuk éttermében tanúja volt egy ünnepségnek, melyet olasz tábornokok jövetelére rendeztek, akik az osztrák–magyar hadseregből toborzottak kiképzésére érkeztek Oroszországba. A bárónő információi szerint ekkorra már 50 ezer főre emelke-

¹⁴⁴ Nem minden hadifoglyok által is lakott településen állt rendelkezésre több száz vagy több ezer fő befogadására alkalmas tábor. Előfordult, hogy városi lakásokban helyezték el őket.

¹⁴⁵ Hadifogoly magyarok i. m. II. 224.

¹⁴⁶ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 94., 103–104., 113–115., 140.

¹⁴⁷ Uo. 129.

dett a legionáriusok száma. Stessel Ernő szerint 1916-ban létszámuk 35 ezerre rúgott, 1918-ban viszont már a 80 ezer főt is elérte.¹⁴⁸

Cebrianné 1916. október végén érkezett vissza Pétervárra. A szükséges jelentéseken túl készített egy memorandumot is, melyben kérelmezte, hogy meglátogathasson államérdekű munkában dolgozó hadifoglyokat, valamint két szibériai tábort is megjelölt, ahol tudomása szerint sok magyar tengette életét. Az orosz vöröskereszt ügyvezető elnöke, Anatol Samanszki a memorandumra válaszul váratlan és azonnali döntést igénylő ajánlatot tett a grófnénak. Az államérdekű munkákban részt vevők szemlélését kizárta ugyan, de mivel az ősszel hazaérkezett orosz hölgybizottság előzékeny bánásmódban részesült és pozitív tapasztalatokat szerzett a Monarchia-beli hadifogolytáborok látogatásakor, Vécsey bárónő lehetőséget kapott egy szibériai szemleútra.

1916. november 15-én szálltak fel¹⁴⁹ Pétervárotról arra a közvetlen vonatra, amely hetente egyszer indult, és egészen Vlagyivosztokig vitte utazóközönségét a transzszibériai vasútvonalon. Szibériában tüdejüknek akklimatizálódniuk kellett a 30–35 Réaumur-fok¹⁵⁰ hideghez, mert először — Vécsey Magda szavaival élve — hápogtak, mint a szárazra tett halak. Szibériában az állatokat félszínben tartották, nem zárt istállókban, mert ott a túl nagy pára képződés ártalmasan hatna rájuk. December 4-én érkeztek a kínai határtól alig három kilométerre fekvő, az orosz–japán háborúban stratégiai fontossággal bíró Troitzkozafszkba. A Japánnal zajló fegyveres konfliktus idején építették a városon kívül azt a két ezred befogadására alkalmas kaszárnyát, mely most a hadifoglyok elhelyezésére szolgált. A tágas, jól fűtött, egészségügyi szempontból kedvezőnek titulált termek viszont túlszűfoltak voltak. Egy épületben 455-en éltek, ami nyomasztóan hatott. Az oroszok gyakran félbeszakították a grófné társalgását és megtiltották a magyar beszédet. Másnap a szintén kedvező viszonyok között lévő legénység következett. Cebrianné szibériai látogatása éppen arra az időszakra esett, amikor a német tisztekkel szemben megtorló intézkedéseket foganatosítottak az oroszok. A németországi hadifogolytáborokban az orosz tisztek közembersorba taszítását szándékoztak így megbosszulni.¹⁵¹ Más

¹⁴⁸ Stessel E.: Hadifoglyok élete i. m. 187–188. A Cseh Légiót 1917-től a kadetek és az antant hatalmak is anyagi és erkölcsi támogatásban részesítették. 1917 nyarán a Kerenszkij-offenzívában a Cseh Légió — melyhez átvált a Monarchia két cseh legénységű gyalogezrede — az orosz 11. hadsereg kötelékében harcolt. Mivel a bolsevikok nem nézték jó szemmel a jól szervezett és megfelelően felfegyverzett légiót, amely egyre erőszakosabb fellépésekre ragadtatta magát, a breszt-litovszki békekötést követően a Népbiztosok Tanácsa engedélyezte a tagok Szibérián át történő Franciaországba távozását. A Cseh Légió polgárháborúban betöltött szerepéhez l. *Petrák K.*: Emberi sorsok i. m. 49–53.

¹⁴⁹ Vécsey bárónő egy új dán és egy új orosz kísérőt kapott. Utóbbi, Fjodor Fjodorovics azzal a latens céllal vállalkozott a szemlére, hogy Csitában viszontlássa az 1905-ben induló forradalom idején 15 évre száműzött sógorát. Csitában találkoztak azzal a vöröskeresztes küldöttséggel is, melynek hölgytagja Kinszky Nóra volt. Kinszky grófnő látogatásáról l. *Markovits Rodion*: Szibériai garizon. S. a. r. Végh Oszkárné. Bp. 1986. 245–255.

¹⁵⁰ A francia eredetű Réaumur-skála a víz fagyás- és forráspontja közti hőmérsékleti különbséget 80 fokra osztotta fel. 1°R 1,25°C, így –30–35°R –37,5–43,75°C-nak felel meg.

¹⁵¹ A németek megvonták tőlük a lakást, fizetést, a tisztai szolgálkat. Ezzel a bánásmóddal azt akarták elérni, hogy Oroszország hadifogolyügyben javításokat foganatosítson. Troitzkozafszkban a német tisztek benmaradhattak a tisztai lakásokban, Krasznnojarszkban viszont legénységi szállás-

szituációkban is felfedezhető ez a német-orosz bosszúreakció. Példaként említhetjük azt az esetet, amikor 1916 nyarán az orosz hölgyek szintén dán urak kíséretében már megkezdtek szemléjüket, miközben a központi hatalmak látogatóbizottságainak tagjai még mindig Pétervárott vesztegeltek. Amikor Németországban erről tudomást szereztek, ők is visszahívták az orosz dámákat és még szabadságukban is korlátozták őket, ugyanis az utcára csak német tiszt kíséretében léphettek.

A megviselt idegrendszerű troitzkozafszki német tisztek először csalódottságuknak adtak hangot, amiért nem német dámák érkeztek hozzájuk, majd ingerült és gyűlölködő szóváltásba kerültek az oroszokkal. Monarchia-beli altisztek és önkéntesek színházi előadást¹⁵² tartottak a vendégek tiszteletére.

A másik, Vécsey bárónő által megtekintett szibériai hadifogolytábor a krasznojarszki, amelyről a legtöbb visszaemlékezés maradt ránk. A város a Jenyiszej folyó partján található. Itt ömlik a Kacsá (Kacsa) a Jenyiszejbe. Neve magyarul „vörös partot” jelent, ugyanis a Kacsá partján egy nagy, vörösagyagból álló, meredek domb emelkedik, ahonnan a város jól belátható. Az 1822-től a Jenyiszeji kormányzóság központjaként funkcionáló Krasznojarszk stratégiai fontosságában szerepet játszott a kínai államhatár viszonylagos közelsége. Fejlődését a transzszibériai fővasút építése felgyorsította. Ipari létesítményei következtében ugrásszerűen megnőtt az ipari munkások száma. Krasznojarszk kikötője is komoly jelentőségre tett szert. Így a város a vasúti és a vízi közlekedés tekintetében is fontos állomássá vált a Vlagyivosztokig vezető úton. A láger a várostól hat versztnyire¹⁵³ feküdt. Cebriannéra rideg benyomást tett, sivár helyként írt róla. A legénység és az önkéntesek föld alatti építményekben éltek, amelyeket a grófné juhakolra hasonlító hodályoknak nevezett. „...tető, mely leér a földig, falak nem látszanak. Valószínű, hogy kevés tüzelővel aránylag elég magas hőmérsékletet lehet ez építményekben elérni, máskülönben semmi előnyüket sem lehet megállapítani. A belső tér fogatot majdnem teljesen betöltik a kétemeletes fekvőhelyek, körül csak igen kevés helyet hagyva a közlekedésre. A sarkokban tűzhelyek vannak, melyeken főznek, melegítenek egyet-mást. Ki tudná leírni, milyen érzéssel megy az ember végig egy ilyen helyiségben, mely arra van kiszemelve, hogy itt szibériai teleket töltsenek ifjú férfiak, hogy itt legfeljebb 6–8 fokos hőmérsékletben rájuk boruljon az éj már 3-kor délután s világító hiányában 16 órát töltsenek sötétben naponkint? Hogy fekvőhelyük mindig csak a puszta deszkaállvány legyen s tüdejük szüntelen a padlózatlan talaj örökös porgomolygását szívja be? És ami valami különös keserűséget ad az

ra, azaz földkunyhóba kerültek. *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 155., 175. – A krasznojarszki szankciókról Martin Ferenc is megemlékezett. Martin Ferenc tartalékos hadnagy első világháborús feljegyzései. Sajtó alá rend. és jegyzetekkel ellátta: Martin Kornél. *Hadtörténelmi Közlemények* 114. (2001) 171.

¹⁵² Bizonyos légerek kultúrközpontként is funkcionáltak. A szabadságukban korlátozott hadifoglyok élményt nyújtó elfoglaltsággal, pl. színházi előadásokkal igyekeztek elviselhetővé tenni rabóságuk idejét. Otthonuktól távol is próbálták megőrizni emberi méltóságukat. A „hadifogolyszínházakban” a női szerepeket is férfiak alakították. A kérdéshez l. *Stessel E.*: Hadifoglyok élete i. m. 116–124.; *Rónai E.*: Krasznojarszk i. m. 194–195.; *Petrák K.*: Emberi sorsok i. m. 35–36.

¹⁵³ 1 verszt = 1067 méter

egésznek: jönnek-mennek itt a küldöttségek s a józan belátás és lehetőségek mérlegelésével ezt a helyzetet mint megfelelőt kell elkönyvelniök. Miről panaszkodjanak? Élelmet adnak, fűtésről gondoskodnak, ruházat van s a lakás az, melyet rendes körülmények között az oroszok saját katonáiknak készítettek”¹⁵⁴ – írta memoárjában a bárónő. Stessel Ernőtől tudjuk, hogy a földkunyhóban elhelyezett legénység karácsonyi ünnepére 900 rubelt adományozott, a tiszti tábor területén felállított új oltárhoz pedig egy feszületet ajándékozott.¹⁵⁵ S hogy mit jelentett a hadifoglyoknak egy-egy vöröskeresztes kiküldött látogatása? Nyilván csak pillanatnyi vigaszt, segílyt és támogatást, múltó örömet. Stesselt idézve: „A tiszteknek és legénységnek pénzben, ruházatban tehát anyagiakban nyújtott segíly, ha nem is elégítette ki az összes reményeket, mégis a megnyugvás érzetét keltette: nem feledkeztek meg teljesen rólunk.”¹⁵⁶ Majd néhány sorral lejjebb így folytatta: „mily jól esett a végtelenül kedves özv. Cebrián Istvánné grófnő fellépése, ki a zeneteremben, hogy mindenki lássa és hallja, felült a pódiumra és fesztelenül csevegve felelt a több száz főnyi hallgatóság ezer kérdésére.”¹⁵⁷ Ezzel a látogatással zárult tehát Vécsey bárónő „jutalomszemléje”.

A szibériai expresszvonat hat óras késéssel indult vissza Pétervárra. Így a krasznojarszki pályaudvaron várakozva saját szemével láthatta azokat a lőszerrel és hadianyagokkal megpakolt amerikai vasúti kocsikat, amelyeket az USA és Japán 1916 decemberének végén küldött Oroszországnak. „Az emberanyag kifogyhatatlannak látszott. Bármelyik kis szibériai városban ugyanaz a kifogástalanul felszerelt orosz katona gyakorlatozott, s minél távolabb voltunk Európától, az orosz nemzet annál hatalmasabb, erőteljesebb példányaival találkoztunk. Az éghajlat zordsága az élelmezést lényegesen megkönnyítő szállításokat teszi lehetővé. Mindennemű húsféle, különösen nyúzott egész bányák, óriási mennyiségekben szállítatnak. Oly merevre vannak fagyva, hogy úgy hajtják fel a vasúti kocsiba, mint valami kemény agyagból készült játékot. Mindenféle tejtermék csonttá fagyva zsákokban kerül szállításra. Amerika kiváló ipartermékeinek könnyebb szállítására egész vagonparkot küldött át a Csendes Oceánon és bocsátott az oroszok rendelkezésére, melyekben nagy lőszer- és fegyverszállítmányok mellett mindennemű egyéb használati cikk is szerepelt. Japánból nagy bálákban érkezett a barnaszínű orosz katonaköpeny, melynek elnyűhetetlen tartósságát háború eleje óta mindenki bámulta.”¹⁵⁸ Ugyanakkor Cebrianné annak is szemtanúja volt, hogy az USA három vagon meleg ruhaneművel ajándékozta meg karácsonyra a krasznojarszki táborlakókat.

Pétervárott 1917 januárjának első napjaiban már valamelyest érzékelhető volt a forradalom előszele. A bomlás abban nyilvánult meg, hogy hivatalos személyeket nem lehetett megtalálni, az apparátus már nem működött. Cebrianné a szállodában rendetlenséget tapasztalt, az utcákon csoportosuló emberek bár nem hangos szóval, de helyeslően nyugtázták Raszputyin meggyilkolását. Az

¹⁵⁴ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 174–175.

¹⁵⁵ *Stessel E.*: Hadifoglyok élete i. m. 14., 87.

¹⁵⁶ Uo. 16–17.

¹⁵⁷ Uo. 17. A fogolytábor zenekara minden bizonnyal csak azért nem játszott a tiszteletére, mert Ferenc József halálát követően 1916. nov. 22-től 1917. jan. 2-ig a nyilvános zenélés be volt tiltva.

¹⁵⁸ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 179–180.

Európa Szálloda pedig teljes egészében az antant-konferenciára érkező angol, francia és amerikai diplomaták számára volt lefoglalva. A fővárosban tartózkodó vöröskeresztes kiküldöttek nem maradhattak tovább. Ám a távozáshoz szükséges iratok beszerzésének mechanizmusa éppoly körülményes és bürokratikus volt, mint a hónapokkal azelőtti bejutás. Vécsey bárónő Pétervárott értesült édesanyja haláláról, már a sárközi temetés után. Hazautazása közben azonban nem hagyhatta el azokat a küldetésével együtt járó, meglehetősen időigényes ügyintézéseket, referálásokat, melyek a fővárosokban vártak rá. Így Budapestre érkezését a legoptimistább esetben is csak március elejére prognosztizálta.¹⁵⁹

A Stockholmba tartó vonaton sok bukaresti román menekült hölgy utazott, akik Moszkvából és Pétervárról más európai városokba igyekeztek. Koppenhágában már érzékelt a kezdődő szénzavart. A Phönix Szállodát nem tudták fűteni. Berlinben teljes volt az élelmiszerhiány. Az élelmiszerüzletek bezártak, jegyrendszer működött. Cebrianné az utcákon kocsit vagy autóbilt közlekedni csak ritkán látott. A nívós Adlon Hotelben a vendégek reggelire teát kaptak (egészen pontosan forró vizet, ami tealevelekkel nem került érintkezésbe) két szaharinnal. „A zsebekből óvatosan, szinte rejtve, kerültek elő a tápszerek: papirba göngyölt kenyér, befőtt üveg, porcellán tégely, melyek rövidesen ismét gondosan eltűntek oda, honnét vétettek.”¹⁶⁰

A háború okozta szenvedésekből, nyomorúságokból sokat látott Cebrian grófné hazatérését követően nem hagyott fel a katonák ápolásával, továbbra is próbált tenni a háború borzalmainak enyhítéséért. 1917 szeptemberétől két és fél hónapra elvállalta az egyik kaposvári kórház vezetését. Kitartása annál is inkább elismerésre méltó, mert ez a tulajdonság a világháború végéhez közeledve egyre kevesebb helyen volt már tapasztalható. „Különben bizony a közönség már eléggé elközömbösödött a kórház ügy iránt, s ezt csodálni nem lehet. De különösen az állam már nem akar adni semmit sem”¹⁶¹ – írta 1917. október 1-jei üzenetváltásában az egyre jellemzőbb fásultság és az anyagi erőforrások kiapadása tekintetében. Kaposvári napirendje a következőképpen alakult: az „első műszakot” reggel fél nyolckor kezdte a kórházban, ami délután fél egyig-egyig, a betegek ebédeltetésének végéig tartott. A kórháztól 200 lépésnyire lévő szállásán ebédelt. A délután háromig tartó rövid pihenő után ismét munkába állt este nyolc-kilencig. Nyolc ápolónő és ugyanennyi takarítónő állt rendelkezésére az elsősorban az olasz harctérről érkező betegek ellátásában, akik közül sokakat fenyegetett végtagjai elvesztésének veszélye és az őszi időjárásból adódó tüdőgyulladás és torokgyík járvány. „A drágaság itt is elég nagy, de látszik, hogy mégis van élelmiszer elég, a piaci forgalom nagy, látszik, hogy a vidéken jómódú nép lakik, a betegek feleségei, leányai hoznak be nekik szép kalácsokat, gyümölcsöt. A városi kisemberek szenvednek eleget mint máshol is”¹⁶² – osztotta meg impresszióit Vécsey Eszterrel. A kórházi fehérneműk ronggyá

¹⁵⁹ A szatmári i. m. 401. Stockholm, 1917. febr. 5. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

¹⁶⁰ *Cebrian I.*: Gloria victis i. m. 195.

¹⁶¹ ANDJC 452 Nr. inv. 178 Kaposvár, 1917. okt. 1. Vécsey Magda Vécsey Eszterhez

¹⁶² Uo.

használódtak, cérna viszont nem állt rendelkezésre. „2–3 orsó mint nagy kincs ünnepélyesen lesz nekem átadva, azután a folyosón van varrógép, beleállítom az ápolónőket a foltozásba, de hát ez csepp a tengerbe”¹⁶³ – tudósított a szélmalomharcról. Beszámolt azokról a nem éppen betegbarát egészségügyi viszonyokról is, melyeket a röntgen laboratóriumba menet — ahová ő kísérte a sebesülteket — kellett elviselni. „Előáll egy mentőkocsi két hordággal, oda belefektetik a sebesülteket, s következik a nagyon kínos dökögés a közkórházig: a rossz járdán, illetve kövezeten ide-oda dökög a rossz jármű. Nemcsak a beteg, de a kísérő is rosszul kezdi magát érezni. Azután a sötét kis szobában, nagy villamos erők berregése közepette megvilágítják a testrészt, és vastag vattakötésen keresztül világosan látni, hol van valami vasdarab.”¹⁶⁴

A Vécsey család 1917-es békevággyal teli levelei az egyre súlyosabb napi problémákkal, a rendkívüli drágasággal, a tüzelő- és élelmiszerhiánnyal, a lehetetlen közlekedési viszonyokkal foglalkoztak.

A világháború elvesztése, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése és az ezt követő történések váratlanul érték és megdöbbsentették az arisztokrata családokat. Sokkhatást gyakoroltak a dualizmus haszonélvezői közé tartozó szatmári Vécseyekre is. Az új államhatárok kijelölésével Vécsey László sárközi uradalma Romániához került, az ungszennai Csehszlovákiához. Ezeket a birtokokat az 1920-as évek agrárreformjai számottevően megcsonkították. A trianoni határhúzás fölerősítette a családi kohézió Blanka grófnő halálával már elindult meglazulását. A testvérek között megnőtt a fizikai távolság. Vécsey László Eszterrel Sárközön, új nevén Livadan élt. Mária, Miklós, Magda és József Aurél Magyarországot választotta állandó lakhelyül. Paulinák a csehszlovákiai Nagymihályon, azaz Mihalovcén maradtak. Az utazási lehetőségekre a vámprocedúrán és a magas útiköltségeken kívül az útlevelkiadás mechanizmusa is erősen korlátozó hatást gyakorolt. Ezekhez járult még a történelmi magyar arisztokrácia jelentős léptékű társadalmi státuszvesztése. Az előbbieken felvázolt gazdasági természetű és mentális traumák hatására ez az előkelő, de gazdaságilag egyre kevésbé stabil család válsághelyzetbe jutott, mely szituáció új életstratégiák kidolgozását követelte meg.

„OUR WAR IS JUST...” THE VÉCSEYS OF SZATMÁR AND THE FIRST WORLD WAR

*By Zsoldos Ildikó
(Summary)*

The study examines the activities in the First World War of the Vécsey family. The Vécseys were the second most illustrious family in the historical county of Szatmár, connected with multiple ties to the Habsburgs, but, despite the fact that they played an important role not only locally but

¹⁶³ ANDJC 452 Nr. inv. 166/II. Corespondentă Kaposvár, 1917. nov. 2. Vécsey Magda Vécsey Eszterhez

¹⁶⁴ Uo.

also on the level of national politics, they have been rather neglected by the historical research. At first the study concentrates on the sons of baron József Vécsey (1829–1902) and countess Blanka Dessewffy (1842–1917), and then on the activities of the family's female members. Considerable attention is given to baroness Magdolna Vécsey (1873–1960), married to count István Cebrian, who actively cared for the injured, and as member of a Red Cross mission even visited prisoner camps in Russia. Thanks to the economic and mental traumas caused by the loss of the great war, the Vécseys of Szatmár, who had prospered mightily under the dual monarchy, entered a period of crisis, which demanded of them the elaboration of new life strategies.